

Riyâzî'nin Mi'râciyyesi: Tanıtım ve Şerh
Riyâzî's Mi'râjiyya: Introduction and Explanation

Reyhan KELEŞ

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslâm Edebiyatı Ana
Bilim Dalı

Associate Professor, Atatürk University, Faculty of Theology, Department of
Turkish Islamic Literature, Erzurum/Turkey

reyhankeles@atauni.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3040-3081

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 11 Mart 2019 / March 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 6 Nisan 2019 / April 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Keleş, Reyhan. "Riyâzî'nin Mi'râciyyesi: Tanıtım ve Şerh / Riyazi's
Mi'râjiyya: Introduction and Explanation". *kid: kisbu ilahiyat dergisi / journal of kisbu
ilahiyat* 1 (Haziran / June 2019/1): 9-53.

DOI:

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/kisbu> | <mailto:kisbuilahiyatdergisi@kisbu.edu.tr>

Copyright © Published by Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi / Cyprus University of
Social Sciences, Faculty of Religious Sciences, Lefkoşa, Cyprus

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Genel kabule göre milâdî 621 yılı Recep ayının 27. gecesi mi'râc hadisesi gerçekleşmiş olup bu yolculukta Peygamber Efendimiz Mekke'deki Mescid-i Harâm'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya gelmiş ve ardından Sidre-i Müntehâ'ya yükselip huzûr-ı İlâhî'de Cenâb-ı Allah ile görüşmüştür. Peygamber Efendimiz'in hayatında yer alan bu hadise şair ve nâsirlerin kaleminde edebî bir neşoeye bürünmüş ve mi'râciyye ve mi'râc-nâme türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber'le ilgili dinî edebî bir tür olan mi'râciyyelerde konu Hz. Peygamber'in mi'râc hadisesidir. O'nun mi'râcda karşılaştığı, gördüğü, tecrübe ettiği şeyler mi'râciyyelerde işlenmiştir. Özellikle uzun beyitlerle yazılı olan mi'râciyyelerde konu ayrıntılı işlenirken kısa mi'râciyyelerde ayrıntıya girmeden mi'râc hadisesine genel hatlarıyla temas edilmiştir. Diğer şairlere nazaran nispeten uzun sayılabilecek bir mi'râciyye yazan, XVI-XVII. yüzyılda yaşamış Divan şairi ve Tezkire yazarı Riyâzî'nin mi'râciyyesinin tanıtılacağı bu çalışma da mi'râciyyenin tüm beyitleri şerh edilmek suretiyle İslâm tarihi kaynaklarında anlatılan mi'râc ile bir şairin gönül penceresinden satırlara dökülen mi'râc hadisesi karşılaştırılacak ve edebiyatçı gözüyle bir mi'râc mezosu anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslâm edebiyatı, mi'râc, mi'râciyye, Riyâzî, şerh.

Abstract

With regard to the general acceptance, on the 27th night of 621 (in Gregorian calendar) the miraj (ascension) occurred and in this journey Prophet Muhammad went from Masjid al-Haram in Mecca to Masjid al-Aqsa in al-Quds and then after ascending to Sidrat al-Muntaha he met with Allah in Allah's presence. This event, which occurred in our Prophet's life, has turned into a literary joy with the writings of our poets and authors and caused a new genre called mirajiya and miraj nameh to come to existence. The subject of mirajiya, which is a literary genre about the Prophet, is the Prophet's event of miraj. Everything he witnessed, saw and experienced in the event of miraj was discoursed in mirajiya works. Particularly, while in mirajiya works with longer couplets told the event in detail, shorter mirajiya works touched upon the event of miraj in general terms without much detail. In this study in which the mirajiya by Riyazi, who was a divan poet and tazkirah writer that lived in 16th and 17th centuries and who wrote a mirajiya that could be considered long in comparison with other poets, will be introduced by making a sharh of all the couplets of the mirajiya; the event of miraj as told in Islamic history sources will be compared to the event of miraj as put down from the very heart of a poet, and the event of miraj will be commentated from the eyes of a man of letters.

Keywords: Turkish Islamic literature, miraj, mirajiya, Riyazi, explanation.

GİRİŞ

Arapça'da "yukarı çıkmak, yükselmek" anlamlarındaki "arece (عرج)" kökünden ism-i âlet olarak türeyen bir kelime olup "merdiven" anlamına gelen mi'râc (معراج),¹ terim olarak Hz. Peygamber'in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade etmektedir.² Hz. Peygamber'in mi'râc hadisesi iki aşamada gerçekleşmiştir. İlki Mekke'den Kudüs'e kadar olan yolculuk ki gece yapılması nedeniyle İsrâ denilmektedir; ikincisi ise Kudüs'ten huzûr-ı İllâhî'ye yapılan yolculuk ki o da mi'râc adını almaktadır.³ Bir de mi'râcdan dönüş söz konusudur ki bu üç hadise genelde mi'râc olarak vasıflandırılmış ve bu olay mi'râciyye veya mi'râc-nâmelerde bazen tüm ayrıntılarıyla bazen de genel hatları ile ele alınmıştır.

Mi'râc, Farsça -nâme kelimesi eklenerek "mi'râc-nâme" -ki daha çok mi'râc mevzuunu ele alan manzum eserler bu adla anılır- veya nispet yâ'sı getirilerek "mi'râciyye" -ki divan veya mesnevîlerde mi'râc konusunu anlatan kaside veya manzumeler bu adla anılır- şeklinde literatüre girmiştir.⁴

Arap edebiyatında mi'râciyye olarak bilinen ilk şiir Ka'b b. Zühayr'ın (ö. 24/645 [?]) *Kasîdetü'l-Bürde*'sinde yer alan on bir beyitlik kısımdır.⁵

Fars edebiyatında Arap edebiyatına nazaran çok sayıda manzum mi'râciyyeler yazılmıştır. Bunlardan bir kısmı müstakil olduğu gibi mesnevîlerin içinde bir bölüm olarak yazılanları da vardır. Örneğin Attar'ın (ö. 637/1293) *İlâhînâme* ve *Esrarnâme*'sinde, Molla Câmî'nin (ö. 898/1492) *Mirkadü'l-Akâid*'inde mi'râciyye bölümleri mevcuttur. Müellifi bilinmeyen 671 beyitlik *Mi'râc-nâme* Fars edebiyatının müstakil mi'râciyyelerindedir.

¹ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 559.

² Salih Sabri Yavuz, "Mi'rac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 132.

³ Alim Yıldız, "Hz. Peygamber ile İlgili Edebî Türler", *Türk-İslâm Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ali Yılmaz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 215; H. İbrahim Şener - Alim Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 185.

⁴ Yıldız, "Hz. Peygamber ile İlgili Edebî Türler", 216.

⁵ Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 93.

Manzum mi'râciyyeler yanında mensur mi'râciyyeler de yazılmıştır. Kâşânî'nin (ö. 642/1244) *Mi'râcü's-Saâde'* si buna örnek verilebilir.⁶

Türk edebiyatında mi'râciyyeler incelendiğinde bu türde kaleme alınan eserler dört farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: Daha çok mesnevî nazım şekli ile müstakil yazılan manzum mi'râciyyeler; yine müstakil yazılan mensur mi'râciyyeler; Divanlarda farklı nazım şekilleri ile yazılmakla birlikte daha çok kaside nazım şekli ile yazılan mi'râciyyeler; mesnevîlerde bir bölüm olarak yazılan mi'râciyyeler. Türk edebiyatında ilk defa *Satuk Buğra Han Destanı*'nda görülen mi'râc türünde ilk müstakil eser Çağatay sahasında XII. yüzyılda Hakîm Süleyman Ata (ö. 582/1186) tarafından yazılmıştır. *Mi'râc-nâmetü'l-hazret* başlığını taşıyan eser 122 beyittir. Anadolu sahasında ilk müstakil mi'râciyye ise XV. yüzyılın başında Ahmedî (ö. 815/1412-13) tarafından yazılan *Tahkîk-i Mi'râc-ı Resûl*'dür.⁷ Mensur olarak yazılan mi'râciyye türüne Abdullah Efendî'nin *Kitâbü'l-Mi'râc*, Muinüddin Muhammed Emin Hirevî'nin (ö. 954/1547) *Mi'râcü'n-Nübüvve* adlı eserlerini örnek verebiliriz. Müstakil kaleme alınan mi'râciyyelerden başka Divanlarda farklı nazım şekilleri ile yazılan mi'râciyyeler de vardır. Örneğin Hoca Ahmed Yesevî'nin (XI. asır) *Divan-ı Hikmet*'inde kıta nazım şekli ile yazılmış mi'râciyye divanlarda yer alan ilk mi'râciyye örneği olarak addedilebilir. Mesnevîlerde bir bölüm olarak yer alan mi'râciyyelere ise Âşık Paşa'nın (ö. 733/1332) *Garib-nâme*, İbrahim Bey'in (XIV-XV. asır) *Müntabât-ı Mesnevî Şerhi*, Mürîdî'nin (XIV-XV. asır) *Pend-i Ricâl* adlı mesnevîlerini örnek verebiliriz.⁸

Divan edebiyatının yanı sıra Halk edebiyatı ve aynı zamanda Cumhuriyet dönemi edebiyatı şairleri de şekil ve vezin bakımından farklı olsada mi'râc mevzulu şiirler yazmıştır. Yunus Emre (ö. 720/1320 [?]), Tokatlı Âşık Nûrî (ö. 1299/1882), Âşık İlhamî (ö. 1987) gibi isimler halk edebiyatında mi'râciyye türüne örnek verirken; Osman Kemâlî (1862-1954), Arif Nihat Asya (1904-1975), Necip Fazıl Kısakürek (1905-1983), Enver

⁶ Geniş bilgi için bk. Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, 93-95.

⁷ Mustafa Uzun, "Mi'râciyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 136.

⁸ Geniş bilgi için bk. Reyhan Keleş, *Divan Şiirinde Mi'râciyye Kasideleri -Tespit ve Tahlil-* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018), 28-38.

Tuncalp (1914-1992), M. Âsım Köksal (1913-1998), Ali Genceli, Mahmut Kaya gibi isimler Cumhuriyet dönemi ve günümüz edebiyatında bu türe örnek vermişlerdir.⁹

Edebiyatın dışında mî'râc, daha çok Mî'râc kandillerinde mî'râciyye şiirlerinin belli bir makamla okunmasından dolayı musikî ile de ilişkilendirilmiştir. Nâyî Osmân Dede'nin (ö. 1142/1729) *Mî'râcü'n-Nebî aleyhi's-selâm* adlı eseri bütün Türk musikîsinin hâl-i hazırda en büyük eseri addedilmektedir. Bu eser, Suphi Ezgi tarafından kurtarılmış ve bozuk şeklienden aslı şekline icra edilmiştir.¹⁰

Mî'râc motifinin minyatürlerde karşımıza çıkması mî'râcın resim sanatıyla da ilişkili olduğu anlamına gelmektedir. XIV. yüzyıl başlarında Ahmed Mûsâ'nın yaptığı mî'râc resimleri ikonografi bakımından İslâmlığa bağlanabilecek tek eser olarak zikredilmiştir.¹¹ *Mî'râc-nâme* başlığını taşıyan eser Topkapı Sarayı, Hazine bölümü, numara 2154'te kayıtlıdır.¹²

1. RİYÂZÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Riyâzî'nin Hayatı

Riyâzî 980/1572'de dedesi Samsunî-zâde Mahmud Efendi'nin kadılık yaptığı Mekke'de doğmuştur.¹³ Babası Birgili Mustafa Efendi'dir (ö. 995/1586).¹⁴

⁹ Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mî'râc-nâmeler*, 140-143, 205.

¹⁰ Yılmaz Öztuna, *Türk Musikîsi Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1974), 2: 32.

¹¹ Mazhar Şevket İpşiroğlu, *İslâm'da Resim Yasağı ve Sonuçları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973), 13.

¹² Bu eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 2154'te yer alan Behram Mirza albümünde on levha halinde bulunmaktadır. Minyatürler için bk. vr. 31^b, 42^a, 42^b, 61^a, 61^a alt, 61^b, 62^a, 107^a, 121^a, 121^a alt. Bk. Uzun, "Mî'râciyye", 30: 136.

¹³ Gönül Alpay, "Riyâzî", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, ts.), 9: 751; Namık Açıkgoz, *Riyâzî Divanı'ndan Seçmeler* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 1-2.

¹⁴ Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidi'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*, haz. Pervin Çapan (Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları, 2005), 201; Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri: Vekayii'l-Fudalâ*, haz. Abdülkadir Özcan, 5 cilt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 3: 115; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, haz. Ali Aktan v.dğr. (İstanbul: Sebil Yayınları, 1997), 2: 469; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2009), 2: 183.

Asıl adı Mehmed olan Riyazî, ulemâ bir aileye mensup olup düzenli bir medrese eğitimi görmüş ve muhtelif medreselerde müderrislik yapmıştır. Riyâzî, Müeyyed-zâde Abdülkadir Efendi'den (ö. 1002/1593) mülazım olduktan sonra 1601'de Ahmed Paşa Medresesine, 1605'te Davud Paşa Medresesine, 1607'de Siyavuş Paşa ve Mihr-ü Mah Medreselerine, 1609'da Sahn-ı Medresesine tayin edilmiş, 1613'ten sağırlığı nedeniyle emekliğe ayrıldığı 1624 yılına kadar Yenişehir, Şam, Kudüs ve Kahire kadılığı yapmıştır.¹⁵

Nerede vefat ettiği bilinmemekle beraber kaynaklar vefat yılının 1054/1644 olduğunda birleşirler.¹⁶

Riyâzî'nin meslek hayatı ve eserlerinin tetkikinde iyi bir tahsil gördüğü ve devrinin ilimlerine vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Safâyî, tezkiresinde ondan “melikü'ş-şu'arâ ve şâir-i badî'ü'l-beyân” diye bahsetmektedir.¹⁷ Şair olarak beğenilmesine rağmen daha çok tezkire yazarı olarak tanınmıştır. Tezkiresindeki kusurlara rağmen gerek bu eseri, gerekse diğer eserleri onu devrinin şöhret sahibi şahsiyetleri arasına sokmuştur. Bu kanaatin oluşmasında XVII. ve XVIII. yüzyıl tezkirelerindeki medihler ve içerisinde onun da şiirlerine yer veren şiir mecmuaları vardır.¹⁸

1.2. Riyâzî'nin Eserleri

Kaynaklarda zikredilen Riyâzî'ye ait eserler şunlardır:

Dîvân: Kaside, gazel, kıta, rubai ve müfredlerden oluşan *Dîvân*'da yer alan bazı şiirler devrin padişah, sadrazam, şeyhülislâm ve paşalarına sunulmuştur.¹⁹ *Dîvân*'la ilgili Namık Açıköz tarafından *Riyâzî, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği (Dîvân, Sâkî-nâme ve Düstûrû'l-Amel'in Tenkidli Metni)* adıyla 1986 yılında doktora tezi yapılmıştır.²⁰

¹⁵ Şeyhî, *Vekayii'l-Fudalâ*, 115; Açıköz, *Riyâzî Divanı'ndan Seçmeler*, 2-3.

¹⁶ Şeyhî, *Vekayii'l-Fudalâ*, 115; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, 2: 469; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 184; Açıköz, *Riyâzî Divanı'ndan Seçmeler*, 4.

¹⁷ Safâyî, *Tezkire-i Safâyî*, 201.

¹⁸ Alpay, “Riyâzî”, 9: 752.

¹⁹ Alpay, “Riyâzî”, 9: 752.

²⁰ Bk. Namık Açıköz, *Riyâzî, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği (Dîvân, Sâkî-nâme ve Düstûrû'l-Amel'in Tenkidli Metni)* (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1986).

Sâkînâme: 1054 beyitlik bir mesnevî olan eser naat ile başlar, şaraba, sâkiye, mutribe, saza, aşka, pîr-i mûgana hitap eden bölümlerle devam eder. Eser, *Dîvân*'ın çoğu nüshasında bulunmakla birlikte ayrı olarak da yazılmıştır.²¹ Namık Açıkgöz'e ait doktora tezinde çalışılmıştır.

Düstürü'l-amel: Eserde 1050 civarında Farsça deyim, tabir, bazı kelimelerin Türkçe karşılıkları ve bunlarla ilgili Farsça şiirlerden örnekler yer almaktadır.²² Eser, Namık Açıkgöz'ün doktora tezinde çalışılmıştır.

Riyâzî'ş-şu'arâ: Riyâzî'nin en önemli eserlerinden biri olan *Riyâzî'ş-şu'arâ* 1607-1610 yılları arasında telif edilmiş 424 Osmanlı şairini muhtevidir. Tezkirede önce şair padişahlar kronolojik biçimde sıralanmış, ardından diğer şairler alfabetik sıraya göre kaydedilmiştir. Sultan I. Ahmed'e ithaf edilen tezkirenin muhtelif kütüphanelerde nüshaları vardır (İÜ Ktp., TY, nr. 761; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3871 vs).²³ Eserle ilgili Namık Açıkgöz 1982 yılında yüksek lisans tezi hazırlamıştır.²⁴

Kaynaklarda Riyâzî'nin bu eserlerinden başka zikredilen dinî, edebî, tarihî eserlerinden bazıları da şunlardır: *Siyer, Vefayâtü'l-ayân'ın muhtasar tercümesi, Sahâifü'l-letâ'if fî envâi'l-ulûm ve'l-me'ârif, Keşfü'l-hicâb an vechi's-sevâb, Risâle fî ilmi'l-beyân*.²⁵

2. MÎ'RÂCİYYENİN TANITIM, METİN ve ŞERHİ

2.1. Tanıtım

Riyâzî'nin mî'râciyyesi yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerinde toplam 30 yazma nüshası tespit edilen²⁶ *Dîvân*'ın içerisinde ve aynı zamanda bazı nu'ût mecmualarında yer almaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi Bölümü nr. 733'te yer alan bir nu'ût mecmuasında

²¹ Alpay, "Riyâzî", 9: 752-753.

²² Namık Açıkgöz, "Riyâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 144.

²³ Açıkgöz, "Riyâzî", 35: 144.

²⁴ Bk. Namık Açıkgöz, *Riyâzî'ş-Şu'arâ, Riyâzî Muhammed Efendi* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1982).

²⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 184; Alpay, "Riyâzî", 9: 752.

²⁶ Açıkgöz, *Riyâzî Divanı'ndan Seçmeler*, 27.

mi'râciyyenin beyit sayısı 101'dir.²⁷ Mecmuada başlığı "Riyâzî Efendi der-sıfat-ı şeb-i mi'râc-ı Hazret-i Resûl-i Ekrem ve Habîb-i Muhterem sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem" olarak verilen mi'râciyyenin vezni mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün'dür. Kaside nazım şekli ile yazılan bu şiir aynı zamanda Ganî-zâde Mehmed Nâdirî'nin (ö. 1036/1627) mi'râciyyesine naziredir. Nitekim Ahmed Es'ad Efendi, *Mir'ât-ı Muhammedî* adlı derleme eserinde Riyâzî'nin mi'râciyyesine yer verirken başlık olarak "Nâdirî merhumun kasidesine nazire olmak üzere Riyâzî Efendî'nin ser-nâme-i Dîvân-ı belâgat-ı unvânı olan Mi'râciyye-i garbiyesidir"²⁸ demektedir. Bu çalışmada mi'râciyyenin beyit sayısı 74'tür ve vezni mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün'dür.

Genel olarak mi'râciyyeler Hz. Peygamber'in mi'râc hadisesi gece gerçekleştiği için gece ve gökyüzü tasvirleri ile başlamaktadır. Doğrudan mi'râc mevzuu ile başlayan mi'râciyyeler de vardır, ancak bunlar beyit sayısı bakımından az tutulan veya ilk beyitleri mi'râc mevzuunda olup diğer beyitleri na't türünde olan mi'râciyyelerdir. Mi'râciyyelerde Hz. Peygamber merkezde olduğundan O'nun muhtelif mucizeleri ile birlikte üstün vasıfları methedilmiştir. Özellikle uzun mi'râciyye manzumelerinde şairlerin *Delâil-i Hayrât*,²⁹ *Me'âricü'n-nübüvve*³⁰ ve *eş-Şifâ*³¹ gibi eserler başta olmak üzere

---

²⁷ Bk. *Mi'râciyye ve Na't-ı Şerîfler Mecmûası*, Lala İsmail Efendi, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 733, 3b-6a.

²⁸ Bk. Ahmed Es'ad Efendi, *Mir'ât-ı Muhammedî Yâhûd Safâ-yı Rûh* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1302), 49.

²⁹ Bk. Muhammed b. Süleymân Cezûlî, *Şerh-i Delâ'ilü'l-Hayrât ve Şevâriku'l-Envâr*, şrh. Muhammed Kara Davud Efendi (İzmitli), sad. M. Faruk Gürtunca (İstanbul: Huzur Yayınları, 2015).

³⁰ Bk. Muînuddîn Muhammed Emîn Hirevî, *Me'âricü'n-nübüvve*, *Peygamberler Tarihi*, çev. Muhammed b. Muhammed Efendi (Altıparmak), sad. A. Faruk Meyan (İstanbul: Berekât Yayınları, 1977).

³¹ Bk. Kâdî İyâz, *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, trc. Mehmet Yaşar Kandemir, 3 cilt (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2012).

hadis kaynaklarından Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri³² ile İbn İshak,³³ İbn Hişâm³⁴ ve İbn Sa'd³⁵ gibi Hz. Peygamber'in siyerini yazan tabakat sahibi şahsiyetlerin eserlerinden yararlanmıştı. Tüm mi'râciyyelerde olmamakla birlikte genelde şu hususlara yer verildiği görülmüştür. Gece ve gökyüzü tasvirleri ile başlayan şiirler Hz. Peygamber'in muhtelif mucizeleri ve vasıflarının övülmesi ile devam etmiş ve ardından Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e olan ilk yolculuğu ele alınmıştır. Daha sonra Kudüs'ten göklere yükseliş işlenmiş ve huzûr-ı İlâhî'ye varıldıktan sonra Hz. Peygamber hediyelerle birlikte önce Kudüs'e oradan tekrar Mekke'ye dönmüştür. Bu beyitlerde Hz. Peygamber'in bu yolculuğunun çok kısa sürede gerçekleştiğini ifade etmek için yatağının hala sıcak olduğuna dair rivayetlere yer verilmiştir. Hz. Peygamber geri döndüğünde olan biteni Aşabına ve Mekkelilere anlatmış inananlar ve inkâr edenler olmuştur. Şairler bu rivayetlere yer verdikten sonra özellikle Hz. Ebû Bekir'in sıddîk unvanını aldığı tereddütsüz tasdikine yer vermiş ve Cenâb-ı Allah'tan şefaât talebinde bulunup dua cümleleri ile mi'râciyyelerine son vermişlerdir. Hz. Peygamber'e bu yolculukta kimlerin eşlik ettiği, yolda karşılaşılan kişiler ve nesnelere, gökyüzünde feleklerin ziyareti, cennet, cehennem, Sidre vs.'nin gösterilmesi gibi ayrıntılara da uzun beyitli mi'râciyyelerde rastlanılmaktadır.³⁶

Riyâzî'nin mi'râciyyesi incelendiğinde şu hususlara yer verildiği görülmüştür. 38. beyite kadar gökyüzü tasvirleri ile başlayan mi'râciyye gece tasvirleri ile devam etmiş ve Hz. Peygamber'in üstün vasıfları övülerek muhtelif mucizelerine yer verilmiştir. 39-67. beyitler mi'râc konusuna ayrılmıştır. Şair mi'râcı, Hz. Peygamber'in Cebrail ve Burak'la birlikte

³² Buhârî, "Salât", 1; Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Şahîh* (Riyad: Mektebetü Dâri's-Selâm), 1999; Müslim, "İman", 263; Müslim b. Haccâc, *el-Câmi'u's-Şahîh* (Beyrut: Dâru Kurtuba, 2009).

³³ Bk. Muhammed b. İshak b. Yesâr, *Kitâbü's-Siyer ve'l-meğâzî*, thk. Süheyl Zekkâr (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1976).

³⁴ Bk. Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Meâfirî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Cemâl Sabit v.dğr., 2 cilt (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2006).

³⁵ Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, 9 cilt (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1971).

³⁶ Geniş bilgi için bk. Keleş, *Divan Şiirinde Mi'râciyye Kasideleri*, 427-430.

doğrudan göklere yükselişi ile başlatmıştır. Burada bazı mi‘râciyyelerde yer alan Mescid-i Aksâ'ya geliş, burada peygamberlerle görüşme ve onlarla kılınan namaz gibi hususlara değinilmemiştir. Nitekim bu cümleden hareketle şunu ifade edebiliriz ki Riyâzî, mi‘râc mevzusuna yer verdiği bu şiirinde genellikle Buhârî ve Müslim'in *Sahih'*lerinde yer alan rivayetleri esas almıştır. Bu rivayetlerde Burak'la ilgili ayrıntıya çok yer verilmemekle birlikte şair, Cebrail'in Burak'la birlikte Hz. Peygamber'in yanına geldiği bilgisine farklı kaynakları referans alarak temas etmiştir. Hz. Peygamber'in mi‘râc ile ilgili terennümlerini Mekke'de bulunduğu noktadan başlatan şair Hz. Peygamber'in sırasıyla felekleri ziyaretinden, Sidre'den, Refref'ten ve *ev ednâ* makamından bahsetmiştir. 68. beyitte mahlasına yer veren şair acziyetini ve günahkâr olduğunu ikrar etmiş ve son olarak dua ile mi‘râciyyesini bitirmiştir.

2.2. Metin³⁷

نادرى مرحومك قصيده سنه نظيره اولمق اوزره رياضى افنديك سرنامه ديوان بلاغت عنوانى اولان معرجيه غريبه سيدر	
زهى شام طرب بخش و نشاط انكيز و غم فرسا شفقله چرخ التون پوللى كلكونى جينلكر ينه آتش سالندى كلخن كرمابه چرخه چيقوب بر پوللى ماهى كشتى خورشيدى غرق ايندى نه صورتباز اولور اشكال انجم عرض ايدر خلقه ينه خاكستر ايچره نار مهرى اينديلىر پنهان قزل مهرى بوزلدى كيسه شبكون كردونك دوشن انجم دوكلمش قطره لردر چرخ كويا كيم كلوب التينه تمغاي زرانددى نهان اولدى حصار چرخ ايچينه كيردى آتشار اولوب خورشيد خم چرخه هلالى اينديلىر بر لوله سيمين	جهان افروز و ظلمت سوز ايدى صبح بهار آسا قرار ايتمش ايچنده نو عروس عالم بالا نوله كرم اولسه ايتسه قبه سنده قطره لر پيدا انك جوش خروشنندن قراردى بو بيدى دريا ياقوب شمعن وراى پرده ده مهر جهان آرا نيجه تابنده اخكر قالدی اندن جابجا اما عجمى درميان اولسه نقود انجم زهرا مى خورشيددن خالى نكون بر ساغر مينا مكر ديپاي روزى دوردى دست قدرت مولا فشنكلردر روان اولان شهابى هر طرف كويا اقوب كيتسه عجمى چشمه مهر جهان آرا

³⁷ Ahmed Es'ad Efendi, *Mir'ât-ı Muhammedî Yâhûd Safâ-yı Rûh* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1302), 49-57.

<p>که دوندکجه شهانندن شرر لر ایلدی پیدا سحر رسم ایتمکه بر شمسه زرین بی همتا بو شیدر مظهر اسرار سبحان الذی اسری بو شیدر نور فضلیله سویدای دل دانا بو دمه چیقیدی بالایه متاع ناز و استغنا در نه حقه طارم حبیب خالق یکتا جهان جود و همت یکسوار عرصه لولا شه تحت رسالت افتاب برج او ادنا جمیع انبیادن فضل و عرفان ایله مستسنا دکلدی بوالبشر مسند نشین عالم بالا کلام حکمت آمیزی رموز آموز هر دانا بهای حسن خلقی رنک و بوی کلشن معنا کتاب معجزندن بر ورق اولمز ید بیضا کتوردیلر انی شهر وجوده پادشاه آسا بری اولسه خلاف امر شر عیله انک کویا دخی مهد عدمده طفل ایدی اول شاه بیهمتا کرکسه عالم صورت کرکسه عالم معنا او شاه دینه پای انداز ایدردی زمره حورا نسیم قبله دن بولور کشایش غنچه رعنا عجبمی عنکیوتی پرده ایچره ایلسه ماوی ایکی شق ایتدی قرص ماهی اول انگشت بیهمتا هماندم آتش سوزان رزمی ایلدی اطفای عجبمی جان خصمه زخم کارم اورسه بی پروا دکلمی شرع پاکی آب و تاب چهره دنیا چیقوب پر نور تابندن پر اولدی پشرب و بطحا</p>	<p>ینه تیغ هلالی طوندی چرخه بو کیجه بهرام کبودی صفحه یه نقاش قدرت خاکریز ایتدی عجبمی وصف پاکنده بو دکلو کفتکو ایتسه م بو شیدر روشنالقه سواد مردم دیده بو شیدر روز بازار جناب حضرت حواجه چراغ دوده آدم صفای جوهر عالم امین شرع و حکمت مقتدای امت و ملت امام مشرق و مغرب شریف مکه و یترب ابو القاسم محمد کیم اولوبدر ذات بی مثلی او کیم فرمانروای خطه لولاک ایدی دانه پیام رحمت انکیزی مسرت بخش هر مجرم صفات ذات پاکی آب و تاب عالم صورت دکل بر شمه کفتار مسیحا باد خلقندن اوکینه دوشدیلر خیل رسل عز و سعادتله ایدر لر نیته کیم منصور ی چوب دار ایله تأدیب رضاعی خدمتن ام الکتاب ایلردی فیضندن اولوبدر ایکی عالم فخری انکله شرف بولدی نجومندن چیچکلی اولمسه کر اطلس کردون امام اولسه اچار انفاس پاکی قلب اصحابی اولوبدر ذات بیهمتاسی نور دیده عالم اذانی خوان اسلامه صلادر خلق دنیایی صاچوب روی عدویه خاک ذلت دست اقبالی کمائی قاب قوسین اولدی تیری ما رمیت آنک سوینسه نوله نار کبر و آب ساوه کم اولسه شو دم کیم طوغدی اول ایکی جهانک مهر رحشانی</p>
--	--

<p>صالنجہ سایہ کلزار وجودہ اول کل زیبا اگرچہ طورہ چیقدی نیجہ کرہ حضرت موسی اوروب چوکان ماہی کوی مہری ایتدی ناپیدا نیجہ باران رحمت نازل ایتدی اول کیجہ مولا قتادیل نجوم ایله دوناندی جامع دنیا سپہر پر کواکبلہ بو کوی تودہ غیرا کل خورشیدی اندن ایتدی پیدا صانع یکتا براقینک اوکنجہ اولدی اول دم کیم فلک پیما کچوب اول قدمده اولمادی برکز اکا همپا ولی موسی دن اولمشدر بونک اوستندہ کی اعلا فرح بخش و صفاکستر نشاط انکیز روح افزا چیقاردی کوکلرہ انی او رخس آسمان پیما اکا اولدی ملکر ہر طرف پروانہ لر کویا اکا تعظیم ایدوب کلدی قیامہ سدرہ و طوبی اوکنجہ پاینہ یوز سورمکہ مهر جهان آرا عطارد ایله تاکیم مدحت پیغمبری املا دفن طوتمزدی خجلتنن یوزینہ زہرہ زہرا پر اولدی کفتکوی مقدمیلہ عالم بالا عجیبی اولسہ منظوری دلیر عالم بالا ایدنجہ عرض کالای شفاعت حواجہ اسرا زحل کسب سعادت قیلدی بولدی رتبہ اعلا فلکدہ اکہ تکریم ایتدی بونجہ انجم زہرا او دمده اولدی شمعدنن جدا پروانہ شیدا مقام قریبہ ایردی لوح خوان راز ما اوحی مقامی اولدی اول دم اوجکاه قرب او ادنا</p>	<p>قدومیلہ ربیبی رشک ایام بہار ایتدی انک معراجنک کم پایہ سی اولمایہ چرح اوزرہ شب معراج اولوپدر کوی برده روز روشنن عجیبی پر حباب اولسہ سراسر لجه کردون او لیلی صانکہ تعظیم ایتدیلر امر خدا ایله اولوپدر زرمشیک عنبرینہ بوی پاکندن عرقدر روی پاکندن دوکلمش کوکدہ کی انجم او شاہہ پیک بالا رو اولوپدر حضرت جبریل انکلہ خنک رھوار سپہری قوشدیلر اولدم اگرچہ طوردوغنجہ طورہ بکزر شکل و طورندہ اولوپدر جنبش و آرام و وضع و طوری اول اسبک لسان حاللہ مدح و ثناسن ایلایوب اول دم چیقوب افلاکہ روین شمع بزم قدسیان ایتدی او دمده ایلدیلر آنی کروبیلا استقبال ہلال اولمش دکندر طرنغی قالنجہ سعی ایتدی زمانہ آسمانی کاغد اوزرہ ایتدی سیم افشان اگر اوپیدی ساز شرعنہ کوردکدہ اول شاهی او کیجہ دوشدی مہرک بامدن طشت زر اندودی او شب خیل عدودن باش کتوردی خاکپاینہ ویروب جان نقدین اکہ سعد اکبر مشتری اولدی قرار ایتدی مکر بر نیر سعد ایله اول دمده بو تعظیمی دوشندہ کورمشدر حضرت یوسف او بزم خاصہ کیتدی قالدی پای سدرہ دہ جبریل هماندم رفر فرخندہ پی خدمتکار اولدی واروب بر پردہ نورہ او داهی قالدی خدمتدن</p>
--	---

<p>نه هرکز کوش ایتمشدر نه کورمش دیده بینا او دم اصحابه رحمتدن هدایا ایلدی اهدا عجیبی نور صدقی اولسه صدیقک جهان آرا چوین قالدیرمز ایدی کهربادن غیری بی پروا حجابندن انک درلر دوکردی ابر کوهزرا نثار بذل ایله ممتاز ایدی حیدر بهار آسا عجیبی محفل کردونی بیلسه پایه ادنی که اولدی وصف معراجنده اول شاهک قلم فرسا نوله نعتی ایله رطب اللسان اولسه م قلم آسا انک هپ فیض نعتیدر که بولدم بو قدر معنی اگر کیم ظلمت غم ایتمسیدی جانہ استیلا چیقه کان فلکدن صد هزاران کوهر یکتا پیام مزده رحمت سلام حضرت مولا</p>	<p>کوروب کوش ایتدیکی گفتار و دیداری او حالتده کلوب اول خواجه چونکیم اچدی بارین ملک صورتده او شاهه صبح صادق کییی مهرین ایلدی اظهار زهی عدل عمر کیم کیمسه نک کیمسه زماننده بری خورشید ابر پرده شرم و حیادر کیم شریعت دورینک اول چار فصلی ایچره حقا کیم ریاضی جامع وصف نبی نک نعت خوانیدر کلام دلپزیرم داخی شمندی بولدی معراجک سیه روی کناهم کارم امید شفاعتدر زبانم قالمش ایدی جور دور ایله تکلمدن نظامه نیجولور سوز بولمغی کوسترمک اولوردی همیشه تیشه ماه نوی درکار ایدوب دوران او شاهک روح پاکک شاد و خرم ایلسون دائم</p>
---	---

2.3. Şerh

*Zihî şâm-ı tarab-bahş u neşât-engîz ü gam-fersâ
Cihân-efrûz u zulmet-sûz idi subh-ı bahâr-âsâ*

“Sevinçlik bahşeden, coşku veren, gamı yok eden, bahar sabahı gibi dünyayı aydınlatan ve karanlığı yakan ne güzel bir akşam (bu).”

Peygamber Efendimiz'in mi'râc mucizesi genel kabule göre gece gerçekleşmiştir. Bu sebeple şairler mi'râciyyelerine başlarken genelde geceyi tasvir ederek, hatta âşğın maşukuna kavuştuğu, vuslatın gerçekleştiği bir düğün gecesi gibi telakki ettikleri bu geceye şahitlik eden mekânları da düğün evi gibi süsleyerek başlarlar. Yukarıdaki beyitte de gece, insana ferahlık veren, sevincini artıran hatta karanlığı aydınlığa, mevsimi bahara çeviren olarak tasavvur edilmiştir.

*Şafakla çarh altun pullı gül-gûnî cebinlikdür
Karâr itmiş içinde nev-arûs-ı âlem-i bâlâ*

“Şafak ve gökyüzü altın pullu, gül renkli bir cibinliktir. İçinde yüce âlemin yeni gelini oturmaktadır.”

Beyitte düğün gecesi olarak telakki edilen gecenin unsurları bir bir zikredilmeye başlanmış, düğünde önemli unsurlardan olan gelin ve mekânın süslerinden bahsedilmiştir. Beyitte Hz. Peygamber geline teşbih edilirken, bu düğüne ev sahipliği yapan gökler altın pullarla süslü gül renkli bir cibinliğe, şafak da yine rengi münasebetiyle güle teşbih edilmiştir.

*Yine âteş salındı küllhan-ı germâbe-i çarha
Nola germ olsa itse kubbesinden katreler peydâ*

“Yine gökyüzü hamamının küllhanına ateş verildi. Isınıp kubbesinde damlalar meydana gelse ne olur?”

Beyitte geceye şahit olan gökyüzü üzerine tasvirler devam etmektedir. Şair bu kez gökyüzünü hamamların kubbesine teşbih ederek hamam ocağına atılan ateşle kubbede oluşan su damlalarına dikkat çekmiştir. Gece soğuk olmakla beraber Hz. Muhammed’in teşrifiyle ısınmış ve gökkubbede rahmet damlaları oluşmuştur. Nitekim hamam kubbesinde buhardan mütevellit su damlaması şaşılacak bir şey değildir. Şair bu durumu bilmesine rağmen bilmezlikten gelerek tecâhül-i ârif sanatı yapmıştır.

*Çıkup bir pullu mâhî keştî-i hurşîdi gark itdi
Anun cûş u hurûşından karardı bu yedi deryâ*

“Pullu bir balık çıkıp güneş kayığını batırdı. Yedi derya onun taşıp coşmasıyla karardı.”

Şair beyitte gökyüzünü denize, pullu balığı aya, güneşi kayığa, yedi deryayı da yedi feleğe/göğe teşbih etmiştir. Pullu bir balık yani ay çıkınca güneş kayığını batırmış yani gece başlamış ve deryaya teşbih edilen gökler bu coşkuyla kararmıştır. *Burhân-ı Kâttı*’da yedi derya “Çin Denizi (Bahr-ı Muhît-i Şarkî), Magrib Denizi, Rum Denizi (Akdeniz), Nebtis Denizi (Karadeniz), Taberiye Denizi (Kızıldeniz), Cürcan Denizi (Hazar), Harezmi/Fars Denizi (Basra Körfezi) şeklinde zikredilmiştir.³⁸ Yedi gök ise

³⁸ Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Kâttı*, haz. Mürsel Öztürk - Derya Örs (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 329.

Hız. Peygamber'in mi'râcda teker teker ziyaret ettiği rivayet edilen Ay, Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri ve Zühal'dir.

*Ne sûret-bâz olur eşkâl-i encüm arz ider halka
Yakup şem'in verâ-yı perdede mihr-i cihân-ârâ*

"Kukla oynatıcısı gibi cihanı süsleyen güneş, perde arkasında mumunu yakıp halka yıldız şekillerini sunar."

Beypitte güneş kukla oyuncusuna teşbih edilerek teşhis sanatı yapılmıştır. Ayrıca perde arkasında mum yakmak suretiyle perdeye yansıtılan figürün gölgesinden oluşan, gölge oyunu da denilen bir tür kuklacılığa da telmihte bulunulmuştur. Şairin beyitte gözler önüne serdiği gölge oyununda ise cihanı süsleyen güneş kuklacıdır, oyuncular ise yıldızlardır. Gölge oyununda halkın oyuncularını görebilmesi için ortamın karanlık olması lazımdır. Nitekim güneş perde arkasına geçerek zaten karanlığı sağlamıştır. Böylece perde arkasında mumunu yakan güneş, yıldızları halka izlettirmiştir. Burada yıldızların ve ayın ışığını güneşten almalarına da telmih vardır.

*Yine hâkister içre nâr-ı mihrî itdiler pinhân
Nice tâbende ahker kaldı andan câ-be-câ ammâ*

"Yine güneşin ateşini külün içinde sakladılar. (Ancak) onda yer yer ne kadar parlayan (yanan) kor kalmıştır."

Bir önceki beyitte güneş perdenin arkasına geçmiş yani gökyüzü yerini karanlığa bırakmıştır. Güneşin adeta ateşi sönmüş gibi görünse de aslında o külün içinde saklanmış, sabah vakti geldiğinde yine zuhur edip yanmaya (parlamaya) devam edecektir. Zira korun içinde yanmaya devam etmektedir. Burada ateş korlarının söndürülmeden daha sonra kullanılmak üzere kül içinde saklanması olayına da telmih vardır.³⁹

*Kızıl mühri bozıldı kîse-i şeb-gûn-ı gerdûnun
Aceb mi der-miyân olsa nükûd-ı encüm-i zehrâ*

"Feleğin gece renkli kesesinin kızıl mührü bozuldu. Parlak yıldızların akçesi ortalıkta olsa şaşılır mı?"

³⁹ Açık göz, Riyâzî Divanı'ndan Seçmeler, 35.

Riyâzî bu beyitte geceyi siyah renkli bir keseye, şafağı kızıl renkli bir mührü, yıldızları da akçeye teşbih etmiştir. Ayrıca “parlak yıldızların akçesi ortalıkta olsa şaşılır mı?” diyerek tecâhül-i ârif sanatı da yapmıştır.

Gökyüzü iki vakitte kızıl renge bürünür. İlki gecenin sabaha döndüğü vakittir ki güneş doğmaya başladığında şafak kırmızı elbisesini giyer. Diğeri sabahın geceye döndüğü vakittir, güneş yavaş yavaş batarken yerini yine şafağın kırmızılığına bırakır. Beyitte işlenen vakit gecedir. Dolayısıyla şafağın kızılığundan murad gecenin yaklaştığı vakittir. Güneş batıp ortalık biraz karardığında yıldızlar parlamaya başlar ve şairin deyişiyle sanki siyah renkli kesenin kızıl mühründen ortalığa saçılmış akçeler gibi görünür.

*Düşen encüm dökülmüş katrelerdür çarh gûyâ kim
Mey-i hurşîdden hâlî nigûn bir sâgar-ı mînâ*

“Sanki tersine dönmüş gökyüzü kadehinden dökülen güneş şarabından kayan yıldızlar dökülmüş damlalar gibidir.”

Beyitte gök kubbe ters çevrilmiş bir şarap kadehine, güneş şaraba, kadehten dökülen damlalar da yıldızlara teşbih edilmiş, gökyüzü ve gece tasvirlerine devam edilmiştir.

*Gelüp altına tamgâ-yı zer-endûdı nihân oldı
Meğer dîbâ-yı rûzı dürdi dest-i kudret-i Mevlâ*

“Allah’ın kudret eli gelip altın yıldızlı damgayı gizledi. Meğerse (O) gündüz kumaşını dürmek (istemiş).”

Allah’ın kudret elinden murad O’nun tasarrufudur. Şairin ifadesiyle Cenâb-ı Allah tasarruf, idare etme gücü ile altın yıldızlı damgaya teşbih edilen güneşi gizleyerek gündüz kumaşını dürmüş, yani gündüzü batırıp geceyi doğurmuştur.

*Hisâr-ı çarh içine girdi âteş-bâr olup hurşîd
Fişenklerdür revân olan şihâbı her taraf gûyâ*

“Güneş ateş saçan olup dünya kalesine girdi. Sanki yıldızlar her tarafta kayan mermilerdir.”

Beyitte güneş, ateş açan bir askere veya bir topa teşbih edilmiş, yine dünya kaleye, sıkılan mermiler de kayan yıldızlara teşbih edilmiş, böylece gökyüzü gece yapılan bir savaş meydanına benzetilmiştir.

*Hum-ı çarha hilâli itdiler bir lûle-i sîmîn
Akup gitse aceb mi çeşme-i mihr-i cihân-ârâ*

“Hilali (ayı) gökyüzü küpüne gümüş renkli bir musluk yaptılar. Cihamı süsleyen güneş çeşmesi akıp gitse şaşılmaz.”

Beyitte hilal şekli itibariyle musluklara, çeşmelere takılan oluğa teşbih edilmiştir. Ayrıca renginin gümüş gibi parlak oluşuyla da oluğun rengi arasında ilgi kurulmuştur. Şairin tahayyülünde bu oluktan dünyayı süsleyen güneş çeşmesi akmaktadır, nitekim bu tasavvura da şaşmamak gerekir.

*Yine tîğ-ı hilâli tutdı çarha bu gice Behrâm
Ki döndükçe şihâbından şererler eyledi peydâ*

“Behram bu gece yine hilal kılıcını gökyüzüne tuttu. (O kılıç) döndükçe ortaya kayan yıldızlardan kıvılcımlar çıktı.”

Beyitte hilal, şekli ve parlaklığı itibariyle kılıca teşbih edilirken yıldızlar da kılıcın etrafa saçtığı kıvılcımlara benzetilmiştir. Beyitte aynı zamanda Behram'dan bahisle Behram'ın kıssasına telmihte bulunulmuştur. Malum olduğu üzere Behram, Sasanî hükümdarı olup, I. Yezdgird'in de oğludur. Babasının ölümüne kadar Hire'de kalmış, babasından şikâyetçi olan Medâin'in ileri gelenleri Behram'ı tahta geçirmek istememelerine rağmen Behram mücadeleyi kazanmıştır. Yiğitlik, adalet ve kahramanlığı ile ün salan bir padişah olmuştur.⁴⁰ Behram aynı zamanda mî'râciyye sahibi şairlerin kendisinden çokça bahsettiği bir şahsiyettir. Onun bu kadar çok zikredilmesinin sebeplerinden biri beşinci felek olan Merih'in bir diğer adının da Behram olmasından dolayıdır. Nitekim şairler Hz. Peygamber'in mî'râcda beşinci feleğe gelişini anlatırken Merih'ten dolayısıyla da

---

⁴⁰ Enver Konukçu, “Behrâm-ı Gûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 356.

Behram'dan bahsetmişlerdir.⁴¹ Ancak bu beyitte savaşçı kimliği ile mitolojilerde yer alan Behram'a telmihte bulunulmuştur.

*Kebûdî safhaya nakkâş-ı Kudret hâk-rîz itdi
Seher resm itmeğe bir şemse-i zerrîn-i bî-hemtâ*

"Kudret nakkaşı olan Cenâb-ı Allah mavi renkli sahifeye seherin benzersiz bir altın şemse resmetmesi için toprak saçtı."

Beyitte gökyüzü mavi renkli bir sayfaya teşbih edilirken, seher de şemse resmeden bir ressama teşbih edilerek teşhis sanatı yapılmıştır. Şemse klasik Türk süslemeciliğinde özellikle ciltçilikte kullanılan ve şekli itibariyle güneşe benzetilen oval veya yuvarlak bir motif kalıbıdır. Güneşe benzediği için bu isimle anılırken⁴² beyitte altın renginden ötürü yine güneşle arasında ilgi kurulmuştur.

*Aceb mi vasf-ı pâkinde bu denlü güft ü gû itsem
Bu şebdür mazhar-ı esrâr-ı sübhâne'llezî esrâ*

"Temiz vafında bu kadar dedikodu etsem şaşılır mı? (Nitekim) sübhâne'llezî esrâ'nın sırlarına mazhar olan bu gecedir."

Vuslata hazırlanan gece ve gökyüzü tasvirlerine yer verildikten sonra bu beyitle birlikte mi'râc anlatısına geçilmiş ve İsrâ Sûresi'nin 1. ayetinde yer alan "Bütün noksanlardan münezzeh olan Sübhân (Allah) yürüttü" manasına *sübhâne'llezî esrâ* lafzı iktibas edilmek suretiyle Hz. Peygamber'in mi'râcına adım atılmıştır. Beyitte Riyâzî "Temiz vafında bu kadar dedikodu etsem şaşılır mı?" diyerek tecâhül-i ârif sanatı da yapmıştır.

*Bu şebdür rûşenâlıkda sevâd-ı merdüm-i dâde
Bu şebdür nûr-ı fazl ile süveydâ-yı dil-i dânâ*

"Parlaklıkta gözbebeğinin siyahlığıdır bu gece; fazilet nuru ile bilgili gönlün süveydasıdır bu gece."

Beyitte gece, gözbebeğinin karalığına, fazilet nuruna ve gönülde bulunan süveydaya teşbih edilmiştir. Nur aydınlık ve parlak olmasına

⁴¹ Keleş, *Divan Şiirinde Mi'râciyye Kasideleri*, 376.

⁴² Açıkögöz, *Riyâzî Divanı'ndan Seçmeler*, 37.

rağmen gece ile ilişkilendirilmiştir. Sebebi geceyi aydınlatan, âdeta nurlandıran misafirden dolaydır. Beytin birinci mısrasında geçen rûşenâlık kelimesi ile ikinci mısrasında geçen nûr kelimesi ile yine birinci mısradaki geçen sevâd-ı merdüm-i dîde tamlaması ile ikinci mısradaki geçen süveydâ-yı dîl-i dâna tamlaması arasında anlamca ilgi kurulmuş ve müretteb leff ü neş sanatı yapılmıştır. Yine sevda ve süveydâ kelimeleri arasında iştikâk sanatı vardır.

*Bu şebdür rûz-ı bazâr-ı cenâb-ı hazret-i hâce
Bu demde çıkdı bâlâyâ metâ'-ı nâz u istiğnâ*

“Efendi hazretlerinin pazar (alışveriş) günüdür bu gece. Bu vakitte naz ve çekinme mallarının fiyatı yükseldi.”

Pazarda yapılan bir alışverişin tasavvur edildiği beyitte, pazarı onurlandıran Yüce Peygamber'in şerefine pazarda alınıp satılan eşyaların da fiyatları artmış, her şey bu kutlu gecenin hürmetine kıymetlenmiş, değerlenmiştir.

*Çerâğ-ı dûde-i Âdem safâ-yı cevher-i âlem
Dür-i nüh-hokka-i târem Habîb-i Hâlik-ı yek-tâ*

“Hz. Âdem'in soyunun mumu, dünya cevherinin sefası, gök kubbenin dokuz hokkasının incisi, eşsiz yaratıcının sevgilisi.”

Peygamber Efendimiz'in vasıflarının sıralandığı beyitte Cenâb-ı Allah'ın habibi olan Hz. Peygamber, Hz. Âdem'in neslini aydınlatan bir muma, dünyanın en değerli mücevherlerine ve dokuz feleğin incisine teşbih edilmiştir. Ayrıca beyitte dokuz felek, şekil itibarıyla hokkaya teşbih edilmiştir. Dokuz felekte sırasıyla şunlar vardır: Birinci felekte Ay, ikincide Utarit, üçüncüde Zühre, dördüncüde Güneş, beşincide Merih, altıncıda Müşteri, yedincide Zühal bulunmaktadır. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir.⁴³ Sekizinci felekte burçlar halinde sabit yıldızlar toplanmıştır ve adına “kürsî” denir. En dışta olan ve bütün felekleri içine

⁴³ Seyyid Ali Paşa, *Mir'ât-ı Âlem* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1239), 14.

alan dokuzuncu feleğe “felekü’l-eflâk”, yine hepsinden büyük ve kuvvetli olduğu için de “felek-i a’zam” adı verilmiştir.⁴⁴

*Emîn-i şer‘ ü hikmet muktedâ-yı ümmet ü millet
Cihân-ı cûd u himmet yek-süvâr-ı arsa-i levlâ*

“Şeriat ve hikmetin emini, ümmet ve milletin imamı, cömertlik ve himmetin cihanı, levlâ arsasının tek at binicisi.”

Yine Peygamber Efendimiz’in vasıflarının methedildiği beyitte “olmasaydın” manasına *levlâ* lafzı iktibas edilmiştir. Tasavvufta sıkça kullanılan ve kutsî hadis olarak rivayet edilen “Sen olmasaydın, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.” hadisi manası itibariyle yalnız Hz. Peygamber’i muhtevi olduğu için şairin de deyişiyle bu *levlâ* tarlasının eşsiz ve tek binicisi Hz. Muhammed addedilmiştir. Nitekim *levlâ*’nın tek ve eşsiz muhatabı Hz. Muhammed’dir.

*İmâm-ı maşrık u mağrib şerîf-i Mekke vü Yesrib
Şeh-i taht-ı risâlet âfitâb-ı burc-ı ev ednâ*

“Doğu ve Batı’nın imamı, Mekke ve Medine’nin şereflişi, peygamberlik tahtının şahı, ev ednâ burcunun güneşi.”

Peygamber Efendimiz beyitte çeşitli vasıfları ile ön plana çıkarılmış ve mi’râciyye şiirlerinin vazgeçilmez ayeti “daha yakın oldu” manasına Necm Sûresi’nin 9. ayetinde geçen *ev ednâ* lafzı da iktibas edilmiştir. Ayetin nüzul sebebi tefsirlerde farklı zikredilmekle beraber mi’râciyye şiirlerinde ve na’t-ı şeriflerde bu ayetin iktibas edildiği beyitlerde Hz. Peygamber’in Cenâb-ı Allah’a yakınlığı mevzubahis edilmiştir.

*Ebü’l-Kâsım Muhammed kim olupdur zât-ı bî-misli
Cemî‘-i enbiyâdan fazl u irfân ile müstesnâ*

“Ebü’l-Kasım Muhammed eşsiz zatı ile cümle peygamberden faziletli, irfan sahibi ve üstündür.”

---

⁴⁴ Cemâl Kurnaz, “Felek (Edebiyat)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 306.

Beyitte Peygamber Efendimiz'in künyelerinden olan Ebü'l-Kâsım ismine yer verilmiş ve çeşitli hususiyetleri ile diğer peygamberlerden üstün olduğu vurgusu yapılmıştır.

*O kim fermân-revâ-yı hutta-i levlâk idi dâim
Degildi bü'l-beşer mesned-nişîn-i âlem-i bâlâ*

“O ki daima levlâk ülkesinin padişahı idi. Dünyanın yüce makamında oturan başka bir insanoğlu yok.”

Cenâb-ı Allah *levlâk* tacını yalnız Hz. Peygamber'in başına takmıştır. *Levlâk*'ın muhatabı sadece ve sadece Hz. Peygamber'dir. Allah, Hz. Muhammed'in zatından başka bir insanoğluna “Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım” hitabında bulunmamıştır. Beyitte şair bu duyguları ifade ederken, *levlâk* hadisini de iktibas etmiştir.

*Peyâm-ı rahmet-engîzi meserret-bahş-ı her mücrim
Kelâm-ı hikmet-âmîzi rumûz-âmûz-ı her dânâ*

“Rahmet haberi her günahkâra bir sevinç bahşeder. Hikmet içeren sözü her bilginin sırrını öğretir.”

Beyitte rahmet haberinden murat Hz. Peygamber'in mi'râca davet edildiği haberidir. Bu rahmet dolu haberin içerisinde her bir günahkârı sevince boğacak hediyeler vardır. Nitekim Hz. Peygamber mi'râcdan döndüğünde çeşitli hediyelerle gelmiş, Allah'a şirk koşulmadığı müddetçe Cenâb-ı Allah'ın kullarının büyük günahlarını affedeceği müjdesi verilmiştir.

*Sıfât-ı zât-ı pâki âb u tâb-ı âlem-i sûret
Bahâ-yı hüsn-i hulki renk ü bûy-ı gülşen-i mâ'nâ*

“(Hz. Muhammed'in) temiz zatının sıfatları, görünen âlemin güzelliğidir; yaratılış güzelliğinin parıltısı (da) mana bahçesinin rengi ve kokusudur.”

Hz. Muhammed yaratılan canlı cansız tüm suretler âleminin en güzeldir. O'nun yaratılışının güzelliği mana gül bahçesindeki en güzel renk ve kokulardan a'lâdır.

*Değil bir şemme güftâr-ı Mesîhâ bâd-ı hulkından
Kitâb-ı mu‘cizinden bir varak olmaz yed-i beyzâ*

“Hz. İsa’nın sözü (Hz. Muhammed’in) ahlak rüzgârının yanında bir şey değildir; yed-i beyzâ (O’nun) mucize kitabından bir yaprak bile olmaz.”

Şair, Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden üstün olduğunu söylediği beyitlerden sonra bu beyitte hangi yönleriyle üstün olduğunu zikretmiş, bunu da peygamberlerin çeşitli mucizelerine telmihte bulunarak yapmıştır. Beyitte, Hz. İsa’nın nefesiyle ölüleri diriltme mucizesi ile Hz. Musa’nın Firavun’a karşı gösterdiği elinin beyaz renge dönüştüğü yed-i beyzâ mucizesine telmih vardır.

*Önine düşdiler hayl-i rüsiil izz ü saâdetle
Getürdiler anı şehri vüçûda pâdişâh-âsâ*

“Cümle peygamberler şeref ve saadetle (Hz. Muhammed’in) önüne düştüler, (O’nu) bir padişah gibi vücut şehrine getirdiler.”

Beyitte, Hz. Peygamber varlık ülkesinin padişahı olarak tahayyül edilmiştir. Nitekim cümle mevcudat O’nun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır.

*İderler nitekim Mansûr’u çûb-ı dâr ile te’dîb
Biri olsa hilâf-ı emri şer‘iyle anun gûyâ*

“Biri O’nun şeriatının emrine karşı gelse Mansur’u darağacı ile terbiye ettikleri gibi (terbiye ederler).”

Beyitte Hallac-ı Mansur’un darağacında asılmasıyla son bulan hayatına telmihte bulunulmuştur. 858’de İran’da doğan ve asıl adı Hüseyin olan Hallac-ı Mansur rivayete göre *ene’l-Hak* söyleminden dolayı 922’de darağacında asılmak suretiyle idam edilmiştir. Beyitte temsil getirilerek Hz. Peygamber’in getirdiği şeriata uymayanların sonu Hallac-ı Mansur’a benzetilmiştir.

*Redâ ‘î hidmetin ümmü’l-kitâb eylerdi feyzinden
Dahi mehd-i ademde tıfl idi ol şâh-ı bî-hemtâ*

“O eşsiz padişah yokluk beşiğinde bir çocuk iken akl-ı evvel O’nun feyzinden süt emme hizmetinde bulunurdu.”

Tasavvufta akıl "dünyevî arzular tuzağına düşmeyen" olarak tarif edilir. Mutasavvıflar ilahî, ezeli ve ebedî gerçeklerin akıl yoluyla kavranamayacağını söylerler. Akl-ı evvel ise ilk akıl manasındadır ve "Allah'ın yarattığı ilk şey akıldır."⁴⁵ hadisi ile bu akla işaret edilir. Akl-ı evvel Allah'tan ilk zuhur eden şeydir. Allah önce onu, sonra onun aracılığı ile tüm diğer şeyleri yaratmıştır.⁴⁶ Beyitte Hz. Peygamber'in henüz hiçbir şey yokken var olduğu, hatta ilk yaratıldığı rivayet edilen akl-ı evvelin de O'nun hizmetine verildiği tasavvur edilmiştir.

*Olupdur iki âlem fahrı anunla şeref buldı
Gerekse âlem-i sûret gerekse âlem-i ma'nâ*

"(Hz. Muhammed) iki âlem övücüdür. Gerek görünen âlem gerekse mana âlemi O'nunla şeref buldu."

Beyitte hem görünen âlemin hem de mana âleminin övücü olduğu tasavvur edilen Hz. Peygamber'in dünyaya teşrifiyle âlemlerin şeref bulduğu ifade edilmiştir. Zira O, âlemlere rahmet bir peygamberdir. Beyitte ayrıca âlem-i sûret ile âlem-i ma'nâ tamlamaları arasında tezat sanatı yapılmıştır.

*Nücûmından çiçekli olmasa ger atlas-ı gerdûn
O şâh-ı dîne pâ-y-endâz iderdi zümre-i havrâ*

"Eğer gökyüzü atlası (Hz. Muhammed'i müjdeleyen) yıldızlarla çiçeklenmeseydi, O dinin padişahını Sinagog zümresi (Yahudiler) ayaklar altına alırdı."

Hz. Peygamber'in doğduğu gece gökyüzünde bazı alametler belirmiş ve bu işaretler bazı Yahudi toplulukları tarafından müşahede edilmiştir. Olayla ilgili Hassan b. Sâbit'ten nakledilen rivayet şöyledir: "Allah'a yemin ederim ki bir Yahudi'nin Medine'deki Atama denilen bir kalenin üzerine en yüksek sesiyle: - Ey Yahudi topluluğu, diye bağırdığını işittim. Nihayet onun yanına toplandılar. Ona dediler ki: - Yazık sana, sana ne oluyor? Dedi ki: -

⁴⁵ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, 2 cilt (Beyrut: 1351), 1: 236, hadis nr. 822.

⁴⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1991), 34-36.

Bu gece Ahmed'in yıldızı Ahmed'le beraber doğdu."⁴⁷ Beyitte yıldızlar çiçeklere teşbih edilmiş, Hz. Peygamber'in doğumunda vuku bulan bu hadiseye telmihte bulunulmuştur.

*İmâm olsa açar enfâs-ı pâki kalb-i ashâbı
Nesîm-i kiblede bulur gûşâyîş gonçe-i ra'nâ*

"İmam olsa temiz nefesleri ashabın kalbini açar. Güzel gonca kiblede esen rüzgârla açılır."

Beyitte Peygamber Efendimiz'in arkadaşları olan sahabenin gönlü goncaya teşbih edilmiştir. Goncanın açılıp gül olmasını sağlayan unsur rüzgârdır. Ashabın goncaya teşbih edilen gönlü de kiblede esecek olan rüzgârla açılır, safa bulur.

*Olupdur zât-ı bî-hemtâsı nûr-ı dâde-i âlem
Aceb mi ankebûtî perde içre eylese me'vâ*

"(O'nun) eşsiz zatı dünyanın gözünün nurudur. Örümceğimsi perde içinde yer bulsa şaşılır mı?"

Beyitte Peygamber Efendimiz'in Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında yol arkadaşı Hz. Ebû Bekir ile Sevr mağarasında gizlenirken bir örümceğin mağaranın kapısına ağ örmesi ve böylece Hz. Peygamber'i düşmanlardan koruması hadisesine telmih yapılmıştır. Örümcek ağı hassas, yumuşak tabiri caizse ipek gibidir. Beyitte şair aynı zamanda "perde içinde yer bulsa şaşılır mı?" diyerek tecâhül-i ârif sanatı yapmıştır.

*Ezânı hân-ı İslâm'a salâdur halk-ı dünyâyı
İki şakk itdi kurs-ı mâhı ol engüşt-i bî-hemtâ*

"Ezanı İslâm sofrasına dünya halkını çağırılmaktadır. O eşsiz parmak, yuvarlak ayı ikiye ayırdı."

Farz namazların vaktinin geldiğini, müminlere duyurmayı ifade eden ezan ashaptan Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe'ye rüyada öğretilmiş, durum Hz. Peygamber'e haber verilmiş, bunun üzerine Resûl-i Ekrem, Hz. Bilâl'e

---

⁴⁷ Hasan Ege, *İslâm Tarihi Sîret-i İbn-i Hişam Tercemesi*, 4 cilt (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 2: 215-216.

okumasını emretmiş⁴⁸ ve o tarihten beri hep okunagelmıştır. Beyitte ezanın dünya halkını İslâm sofrasına daveti ile Hz. Peygamber'in bir işaretiyle ayı ikiye yarma mucizesi arasında ilgi kurulmuş her iki hadisede de insanlar İslâm'a davet edilmiştir.

*Saçup rûy-ı adûya hâk-i zillet dest-i ikbâli
Hemân-dem âteş-i sûzân-ı rezmi eyledi itfâ*

“(Hz. Muhammed’in) talihli eli düşmanın yüzüne zillet toprağı saçtı, hemen (o esnada) savaşın yakıcı ateşini söndürdü.”

Bedir Savaşı günü Peygamber Efendimiz kâfirleri görünce “Ey Rabbim! İşte şu gelen Kureyş’tir. Kibir ve gururlanarak geliyorlar ve Resûlünü yalanlıyorlar. Vaad buyurduğun yardımını isterim.” diye dua edince Cebrail gelmiş ve yerden bir avuç kum alıp kâfirlerin yüzlerine atmasını söylemiştir. Müslüman ve kâfirler karşı karşıya gelince Hz. Peygamber yerden bir avuç toprak alarak kâfirlerin yüzlerine atmış, hiçbir kâfir kalmaksızın hepsi gözlerini ovalamaya başlamışlar ve harpte mağlup olup gitmişlerdir.⁴⁹ Cenâb-ı Allah bu olayla ilgili olarak Enfâl Sûresi 17. ayette “Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; attığında da sen atmadın, Allah attı; bunu da mü’minlere kendinden güzel bir lütufta bulunmuş olmak için yaptı. Allah her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir.” buyurmuştur. Riyâzî bu ayete ve mucizeye telmihte bulunduğu beytinde Hz. Peygamber’in ikbal eliyle yerden aldığı bir avuç kumu düşmanın yüzüne saçınca savaşın yakıcı ateşinin söndüğünü söylemiştir.⁵⁰

*Kemânu kâb-ı kavseyn oldı tîri mâ remeyt anun
Aceb mi cân-ı hasma zahm-kârım ursa bî-pervâ*

“(Hz. Muhammed’in) yayı kâb-ı kavseyn, oku mâ remeyt’tir. Sakınmadan düşmana yara açsam buna şaşılmaz.”

⁴⁸ Abdurrahman Çetin, “Ezan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 36.

⁴⁹ Ali Rıza Karabulut, *Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed Aleyhi's-selâmın Mucizeleri* (Ankara: Elif Matbaacılık, 1975), 158.

⁵⁰ Keleş, *Divan Şiirinde Mi'râciyye Kasideleri*, 315.

Beyitte Necm Sûresi 9. ayette geçen “iki yay kadar” manasına *kâb-ı kavseyn* lafzı ile Enfâl Sûresi 17. ayette geçen “Attığında da (sen atmadın. Allah attı)” manasına *mâ remeyte* lafzı iktibas edilmiştir. Ayrıca kemân (yay) ve kavseyn (iki yay) kelimeleri ile tîg (ok) ve remâ (atmak) kelimeleri arasında ilgi kurulmuştur. Şair aynı zamanda *kâb-ı kavseyn* ayeti ile mî'râc mucizesine, *mâ remeyte* ayeti ile de Bedir Savaşı'na telmihte bulunmuştur.

*Söyünse nola nâr-ı gebr ü âb-ı Sâve güm olsa
Degül mi şer'-i pâki âb u tâb-ı çehre-i dünyâ*

“Mecûsîlerin ateşi sönsen ve Sâve'nin suyu kaybolursa ne olur? (Hz. Muhammed'in) temiz şeriatı dünyanın güzelliği değil mi?”

Beyitte geçen Mecûsîlerin bin yıllık sönmeyen ateşlerinin sönmesi ve İran'da bulunan Sâve gölünün bir gecede kuruması mucizeleri Hz. Peygamber'in doğumunda meydana gelen mucizelerdendir. Şairin bu mucizelere telmihte bulunduğu beyitte ayrıca istifham sanatı yapılmış, “su” anlamına gelen âb kelimesi ile “parlaklık, güzellik” manasındaki tâb kelimeleri cinaslı kullanılmıştır.

*Şu dem kim toğdı ol iki cihânun mihr-i rahşânı
Çıkup pür nûr-ı tâbından pür oldı Yesrib ü Bathâ*

“İki âlemin parlak güneşi doğduğu zaman, parlayan (bir) nur çıkıp Medine ve Mekke (nurla) doldu.”

Yine Peygamber Efendimiz'in doğumuna telmihte bulunan beyitte O'nun âlemleri teşrifiyle Mekke ve Medine'nin nurla dolduğu ifade edilmiştir. Beyitte Hz. Peygamber hem güneşe hem de parlak bir aya teşbih edilmiştir. Ayrıca birinci mısradaki geçen iki cihan (dünya ve âhiret) ve ikinci mısradaki geçen Yesrib-ü Bathâ kelimeleri ile birinci mısradaki geçen mihr-i rahşân ve ikinci mısradaki geçen nûr-ı tâb tamlamaları arasında gayr-ı mürettep leff-ü neşr sanatı yapılmıştır.

*Kudûmıyla rebî'i reşk-i eyyâm-ı bahâr itdi
Salınca sâye güzlâr-ı vücûda ol gül-i zîbâ*

“O güzel gül, vücut bahçesine gölge salınca (yani dünyaya gelince) bahar, (geçmiş) bahar günlerini kıskandı.”

Genel kabule göre Peygamber Efendimiz Fil Vak'ası'ndan elli gün sonra Rebülevvel ayının 12'si Pazartesi günü doğmuştur. Miladî takvime göre bahar aylarına denk gelen doğumu beyitte de ifade edilmiş, baharın adeta kendi günlerini kıskandığı söylenerek teşhis sanatı yapılmıştır. Beyitte ayrıca Peygamber Efendimiz güle teşbih edilmiş, bahar, gülzâr ve gül kelimeleri arasında da tenasüp sanatı yapılmıştır.

*Anun mi'râcının kem-pâyesi olmaya çarh üzre
Egerçi Tûr'a çıkdı nice kerre Hazret-i Mûsâ*

"Hz. Musa kaç kere Tûr dağına çıktıysa da O'nun gökyüzündeki (Hz. Muhammed) mi'râcının derecesine erişemez."

Beyitte Hz. Musa'nın Tur dağında Cenâb-ı Allah ile görüşmesi olayına telmih vardır. Hz. Muhammed'in mi'râca çıkıp Cenâb-ı Allah'la görüşmesi ile Hz. Musa'nın Tur'a çıkışı arasında benzerlik kurulmuş ve Hz. Peygamber'in çıkışı övülmüştür. Nitekim Hz. Musa Cenâb-ı Allah'ı görmek isteyince muradına erememiş, ancak Hz. Muhammed mi'râcda Cenâb-ı Allah ile görüşmüştür.

*Şeb-i mi'râc olupdur gûy-borde rûz-ı rûşenden
Urup çevgân-ı mâhı gûy-ı mihri itdi nâ-peydâ*

"(Hz. Muhammed) mi'râc gecesi parlayan güneşten top kapmış, ay çevgânını vurup güneş topunu gizlemiştir."

Beyitte eskiden oynanan bir oyun olan çevgâna telmihte bulunulmuş, hatta bu oyunun aletleri çeşitli nesnelere benzetilerek oyun adeta gözler önünde canlandırılmıştır. Çevgân özellikle Ortaçağ'da Orta ve Uzakdoğu saraylarında oynanan bir oyundur. Çevgânın oynanış şekli hakkındaki en eski bilgiler İran kaynaklarından öğrenilmektedir. Çevgân at üstünde değnekle karşılıklı iki grup (takım) arasında dört köşe bir sahada oynanır, oyuncular at sırtında ellerindeki değneklerle sürdükleri topu hedeften geçirerek sayı yaparlardı.⁵¹

---

⁵¹ Feyzi Alıcı, "Çevgân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 294-295.

Oyun bir top ve ucu eğri bir sopa ile oynanmaktadır. Beyitte oyuncu Hz. Muhammed, top güneş ve çevgân da aydır. Güneş şeklinin yuvarlaklığı ile topa, ay da hilâl şeklinde görünüşüyle sopaya teşbih edilmiştir. Hz. Muhammed beyitte güneş topunu kapıp çevgânla/ayla vurmuş ve ortadan kaldırmıştır. Yani gündüz gitmiş gece gelmiştir.

*Aceb mi pür-habâb olsa ser-â-ser lücce-i gerdûn
Nice bârân-ı rahmet nâzil itdi ol gice Mevlâ*

“Gökyüzü denizi baştanbaşa su kabarcıklarıyla dolsa şaşılır mı? O gece Cenâb-ı Mevlâ (Hz. Muhammed’e) nice rahmet yağmuru indirdi.”

Yağmur, yeryüzündeki suların güneşten aldığı ısı ile buharlaşıp göğe yükselmesi ve orada soğuk hava ile karşılaşması neticesinde oluşur. Beyitte bu olay farklı nesnelere teşbihle anlatılmıştır. Öncelikle gökyüzü denize teşbih edilmiş, vakit gece olduğu için yıldızlar da bu denizin su kabarcıkları olarak tahayyül edilmiştir. Gündüzden geceye dönülmüş sıcak hava ile soğuk hava karşılaşınca rahmet yağmurları o gece de yağmaya başlamıştır. Rahmet yağmurları ile şair Hz. Peygamber’in mi‘râcdan döndüğünde beraberinde getirdiği hediyelere de telmihte bulunmuştur. Beyitte ayrıca yıldız mazmunu vardır.

*O leylî sanki ta‘zîm itdiler emr-i Hudâ ile
Kanâdîl-i nücûm ile donandı câmi‘-i dünyâ*

“O geceyi tazim etmek için Allah’ın emri ile dünya camii, yıldız kandilleri ile donandı.”

Camiler özellikle dinî günler ve bayramlarda kandillerle donatılır, minareler, şerefeler bu ışıklarla aydınlatılır. Beyitte camiye teşbih edilen dünya, yıldızlara teşbih edilen kandillerle donatılmıştır. Nitekim bu gece dinî gecelerden olan mi‘râc gecesidir ve Allah’ın emri ile bu gece yüceltilmiştir.

*O lupdur zer-müşebbek anberîne bûy-ı pâkinden
Sipîhr-i pür-kevâkible bu kûy-ı tûde-i gabrâ*

“Bu yeryüzü kümesinin köyü yıldızlarla dolu gökle, O’nun temiz kokulu altın renkli amberiyle örülmüştür.”

Beyitte dünya köye teşbih edilirken, bu köyün altın madeninden, Hz. Muhammed'in güzel kokusundan ve yıldızlarla dolu bir gökyüzünden oluştuğu tasavvur edilmiştir.

*Arakdur rûy-ı pâkinden dökilmiş gökdeki encüm
Gül-i hurşîdi andan itdi peydâ Sâni '-i yek-tâ*

"Gökteki yıldızlar O'nun (Hz. Muhammed) temiz yüzünün terinden dökülmüştür. Yüce yaratıcı güneş gülünü O'ndan yaratmıştır."

Şair beyitte Hz. Peygamber'in mübarek yüzündeki terler ile yıldızlar arasında ilgi kurmuş, yıldızları şekli ve rengi itibariyle tere teşbih etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber de güneş gülüne teşbih edilmiş, Cenâb-ı Mevlâ'nın güneş gülünü O'ndan (Hz. Muhammed) yarattığı tasavvur edilmiştir. Beyitte aynı zamanda gök, encüm ve hurşîd kelimeleri arasında tenasüp sanatı yapılmıştır.

*O şâha peyk-i bâlâ-rev olupdur Hazret-i Cibrîl
Burâk'ınun önince oldı ol dem kim felek-peymâ*

"O vakit felek ölçücüsü olduğunda Cebrail, Burak'ının önünde O padişaha (Hz. Muhammed) haberci olmuştur."

Beyitte peyk-i bâlâ-rev'den kasıt yani haber getirip götürenden murad Cibrîl-i Emin'dir. Rivayete göre Cebrail Burak'ı da yanına alarak hatta beyitte ifade edildiği gibi Burak'ı önüne katarak Hz. Peygamber'in yanına gelip O'nu mî'râca davet etmiştir. Burak, Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya kadar olan yolculuğunu sırtında yaptığı binitin adıdır. Ancak bu beyitte bu ayrıntıya yer verilmemiştir.

*Anunla hink-i reh-vâr-ı sipihri koşdular ol dem
Geçüp evvel kademde olmadı bir kez ana hem-pâ*

"O vakit onunla (Burak'la) göğün sarsmadan yürüyen kır atını koşurdular (yarıştırdılar), ilk adımda (Burak) onu (gök atını) geçti, bir kez bile (hiçbir şey) ona (Burak'a) ayak uyduracak olamadı (yetişemedi)."

Beyitte gökyüzü kır ata teşbih edilmiş ve sürekli hareketli olmasına rağmen yani durmaksızın dönmesine rağmen o gece Hz. Peygamber'in Burak'ına yetişememiştir. Çünkü rivayete göre Burak bir gecede Hz.

Peygamber'i develerle otuz günde gidilen Mekke'den Kudüs'e getirmiştir. Beyitte gökyüzünün sarsmadan yürüyen ata teşbih edilmesinde yerçekimi mazmunu vardır. Nitekim dünya hızlı ve gürültülü bir şekilde dönmesine rağmen üzerinde yaşayan insanları, diğer canlıları veya nesnelere sarsmamaktadır.

*Egerçi turduğunca Tûr'a benzer şekil ü tavrında
Velî Mûsâ'dan olmuştur bunun üstündeki a'lâ*

"Durduğunda şekil ve tavrıyla Tûr'a (Tûr dağına) benzese de üstündeki Hz. Musa'dan daha yüksektedir."

Beyitte Hz. Musa'nın Tûr dağında Cenâb-ı Allah ile görüşmesi olayına telmih yapılmıştır. Ayrıca Burak Tûr dağına teşbih edilmiş, Burak'ın üstündeki Hz. Peygamber, Tûr dağındaki Hz. Musa'dan üstün tutulmuştur.

*Olupdur cünbiş ü ârâm u vaz' u tavrı ol esbün
Ferah-bahş u safâ-güster neşât-engîz [ü] rûh-efzâ*

"O atın (Burak) hareketi, durması, hâli, tavrı ferahlık veren, sefa yayan, sevinç uyandıran ve ömür arttırandır."

Burak'ın methedildiği beyitte Burak duruşu, tavrı, edasıyla sevinç ve ferahlık bahşeden yönleriyle ele alınmış, insana ait unsurlar Burak'a atfedilerek teşhis sanatı yapılmıştır.

*Lisân-ı hâl ile medh ü senâsın eyleyip ol dem
Çıkardı göklere anı o rahş-ı âsmân-peymâ*

"O gökyüzü ölçen at (Burak) O'nu (Hz. Peygamber'i) o vakit hâl dili ile methedip göklere çıkardı."

Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya gelişini Burak'la gerçekleştirdiği hususunda kaynaklar ittifak ederken bu eserlerde göklere yükselişini ne ile gerçekleştirdiği hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* adlı eserinde "merdiven" manasına mi'râc ile;⁵² Buhârî, "Salât" 1'de ve Müslim "İman", 263'te "yükselmek" manasına mi'râc ile çıktığını rivayet etmişlerdir. Ancak

---

⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1: 166.

Riyâzî'ye ait beyitte Hz. Peygamber'in göklere Burak'la çıktığı ifade edilmiştir.

*Çıkup eflâke rûyın şem '-i bezm-i kudsiyân itdi
Ana oldı melekler her taraf pervâneler gûyâ*

“Feleklere çıkıp yüzünü melekler meclisinin mumu yaptı, her tarafta sanki melekler O'na pervane oldular.”

Beyitte pervanenin şem' ile olan münasebetine telmihte bulunulmuş, Hz. Peygamber'in yüzü muma teşbih edilirken, melekler de o mumun/yüzün etrafında dönen pervanelere benzetilmiştir. Hz. Peygamber feleklere yükseldiğinde geceyi aydınlatan bir mum, melekler de O'nun etrafında dönüp duran pervanelerdir.

*O demde eylediler anı kerrûbûler istikbâl
Ana ta 'zîm idüp geldi kıyâma Sidre vü Tûbâ*

“O vakitte O'nu meleklerin büyükleri karşıladı, Sidre ve Tûbâ O'na saygı için ayağa kalktı.”

Hz. Peygamber'in felekleri ziyaretinde karşılaştığı meleklerin ve nesnelere anlatıldığı beyitte Sidre ve Tûbâ ağaçlarından da bahsedilmiştir. Beyitte Sidre kelime manası itibariyle ele alınmıştır. Nitekim Sidre sözlükte “Arabistan kirazı denilen hoş gölgeli nebk ağacı” manasına gelmektedir.⁵³ Terim olarak “Hz. Peygamber'in mî'râc gecesi yanında ilâhî sırlara mazhar olduğu ağaç veya makam” şeklinde açıklanmıştır. Kur'an'da Necm Sûresi 14. ayette “Sidretü'l-müntehâ”, 16. ayette “Sidre” şeklinde geçmektedir.⁵⁴ Hz. Peygamber'in mî'râcından bahseden hadislerle baktığımızda Sidre-i müntehâ ile ilgili Hz. Peygamber'in oraya geldiği bildirilmiş ve müşahede ettiği şeylerle Sidre'nin mahiyeti hakkında bilgiler verilmiştir. İslâm kültüründe Sidre etrafındaki bilgiler, ayet ve hadislerdeki bilgilerle sınırlı kalmamış, Arap ve Fars şairlerinin farklı algılayış biçimleri ve hayal

⁵³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 4580.

⁵⁴ Süleyman Uludağ, “Sidretü'l-müntehâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 151.

dünyalarının katkılarıyla Türk divan edebiyatına intikal etmiştir.⁵⁵ Mi'râciyye türündeki şiirlerde Sidre'den bahsedilen beyitlerde burasının Cebrail'in konağı olduğu vurgusu dikkat çekmektedir. Râzî, Necm Süresi'nin 14. ayetini tefsir ederken "Mi'râc gecesi ile ilgili haberlerin birinde vârid olduğuna göre, Hz. Peygamber, Cebrail'in önüne geçti ve Cebrail O'na: Şayet bir parmak ucu kadar yaklaşacak olsam yanar kül olurum, dedi." rivayetine yer vermiştir.⁵⁶ Dolayısıyla burası Cebrail'in konağıdır ve oradan ötesi Cebrail'e yasaklanmıştır. Beyitte ayrıca Tûbâ ağacından da bahsedilmiştir. Tûbâ da Cennet'te bir ağacın adıdır. Nitekim bir adam Tûbâ'nın ne olduğunu Hz. Peygamber'e sorunca "O Cennet'te yüz yıl boyunca (altında) yürünebilecek büyüklükte bir ağaçtır; cennetliklerin elbiseleri o ağacın tomurcuklarından yapılır."⁵⁷ demiştir. Beyitte bu iki ağacın Hz. Peygamber'e tazim için ayağa kalkması hüsn-i ta'lil sanatı ile anlatılmıştır.

*Hilâl olmuş değüldür tırnağı kalınca sa'y itdi
Önince pâyine yüz sürmeğe mihr-i cihân-ârâ*

"Dünyayı süsleyen güneş O'nun ayağına yüz sürmek için tırnağı kalıncaya kadar çalıştı, (gökteki) hilâl değil (güneştir)."

Beyitte hilâl, şekli itibariyle tırnağa teşbih edilirken, güneş de hilâle benzetilmiştir. Nitekim güneş Hz. Peygamber'in ayağını öpebilmek için çalışıp çabalamış, en nihayetinde sevgili karşısında bir deri bir kemik kalan âşıklar gibi iki büklüm, tıpkı hilâlin şekli olan tırnak gibi kalmıştır. Şairin de beyitte ifade ettiği gibi gökte görünen artık hilâl değil, güneşin ta kendisidir. Bu beyitte Ay'dan bahsedilmesi Hz. Peygamber'in birinci felekte Ay'ı ziyaret etmesinden dolayıdır. Nitekim şair bu beyitten sonra sırasıyla Hz. Peygamber'in diğer felekleri de ziyaretine temas edecektir.

⁵⁵ Mustafa Uzun, "Sidretü'l-müntehâ (Edebiyat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 152.

⁵⁶ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-ğayb*, trc. Suat Yıldırım v.dğr., 23 cilt (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 20: 502.

⁵⁷ Ali Erbaş, "Tûbâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 317.

*Zamâne âsmânî kâğıd üzre itdi sîm-efşân
Utârîd ile tâ kim midhat-i Peygamber'i imlâ*

“Zamane, Utarit ile Hz. Peygamber'in methini yazmak için gök renkli kâğıda gümüş saçtı.”

Beytte gökyüzü kâğıda, üzerindeki yazılar ise gümüş renkli yıldızlara teşbih edilmiştir. Gökyüzünü kâğıt yapıp Hz. Peygamber'e övgüler döküren Utarit'tir. Malum olduğu üzere Utarit şiirlerde gökyüzünün kâtibi olarak tahayyül edilmiştir. Onun kâtiplikle ilişkilendirilmesinin kaynağını bilmiyoruz. *Marifetnâme'* de onun özellikleri arasında “edep, uyanıklık, zekâ ve dikkat, anlayış, feraset, zihni açıklık, dirayet, nutuk, belagat, nakış, kitabet, hesap, isabet, incelik ve anlayış, hüner ve sanat, hilekârlık ve hıyanet” zikredilmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla bu gezegenin, feleğin kâtibi sayıldığı, hatta güzel söz ve sanatkârlığın sembolü olduğu ifade edilmiş, hatta kâtip ve yazarların piri sayıldığı kaynaklarda zikredilmiştir.⁵⁹ Utarit aynı zamanda ikinci feleğin ismidir. Hz. Peygamber göklere urúcunda aydan sonra Utarit'e uğramıştır.

*Eger uyaydı sâz-ı şer'ine gördükde ol şâhı
Defîn tutmazdı hacletden yüzine Zühre-i zehrâ*

“Parlak Zühre eğer şeriat sazına uysaydı o şâhı (Hz. Muhammed) gördüğünde utancından defini yüzüne tutmazdı.”

Hz. Peygamber'in gökleri ziyaretinde üçüncü durağı Zühre gezegenidir. Özellikleri arasında yumuşaklık, sevgi, rikkat, yakınlaşma, ferahlık, istek, cilve ve teganni, afiyet ve güzel yaratılış zikredilmiştir.⁶⁰ Bu hususiyetlerinden ötürü ve dişi tabiatlı oluşu, cilveli ve teganni vasıfları ile şiirlerde rakkase kimliğiyle tasavvur edilmiştir. Riyâzî de beytinde Zühre'yi elinde defi ile tahayyül etmiş ve Hz. Peygamber'i görünce utandığını teşhis sanatıyla gözler önüne sermiştir.

⁵⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, sad. Cafer Durmuş - Kerim Kara, 3 cilt (İstanbul: Erkam Yayınları, 2011), 1: 309.

⁵⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), 465.

⁶⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 1: 302.

*O gice düşdi mihrün bâmdan taşt-i zer-endûdı
Pür oldı güft ü gûy-ı makdemiyle âlem-i bâlâ*

“O gece güneşin altın yıldızlı leğeni baş(ın)dan düştü. Yüce âlem O’nun ayak basmasını konuştu.”

Beytte güneş şekli ve rengi itibariyle altın renkli bir leğene teşbih edilmiştir. Gökyüzü unsurlarının Hz. Peygamber’in felekleri ziyaretiyle konuşmaları şairin intak sanatıyla ifade edilmiştir. Ayrıca güneş dördüncü felekte bulunmaktadır. Hz. Peygamber bu feleği ziyaret ettiğinde güneş tabiri caizse şapka çıkarmıştır. Nitekim gökyüzünün sultanı güneştir ve Hz. Peygamber karşısında tacını çıkarmak durumunda kalmıştır.

*O şeb hayl-i adûdan baş getürdi hâk-i pâyîne
Aceb mi olsa manzûrı dilr-i âlem-i bâlâ*

“O gece düşmanlar ayağının tozuna baş eğdi. Beğenilen yüce âlemin yiğidi olsa buna şaşılır mı hiç?”

Beytte açıkça söylenmemekle beraber Merih/Behrâm mazmunu vardır. Nitekim Merih diğer adıyla Behrâm beşinci feleğin ismidir ve bu gezegen göklerin seraskeri, başkomutanıdır. Bir “kişilik” olarak Behrâm ise Sasanî hükümdarlarından ve yiğitlik, adalet ve kahramanlığı ile tanınır.⁶¹ Behrâm edebiyatta bu iki yönüyle tevriyeli kullanılmış, hem beşinci felek olan serasker Behrâm’dan hem de yiğit, kahraman hükümdar Behrâm’dan bahsedilmiştir. Şairin ifadesiyle Hz. Peygamber bu feleğe geldiğinde Behrâm değil bizzat kendisi düşmanlarına baş eğdirmiştir. Nitekim O, âlemlerin kahramanıdır, düşmanları yenmesine de hâliyle şaşılmaz.

*Virüp cân nakdın ana sa’d-i ekber Müşterî oldı
İdince arz-ı kâlâ-yı şefâ’at hâce-i İsrâ*

“İsrâ’nın efendisi şefaata kumaşını arz edince sa’d-ı ekber (Jüpiter) O’na can nakdini verip Müşteri oldu.”

Beytte Müşteri kelimesi hem bir şeyi almaya müşteri olma manasına hem de altıncı gezegenin ismi olan Müşteri manasına tevriyeli kullanılmıştır. Müşteri gezegeninden bahseden şairler genelde onu göğün hâkimi olarak

⁶¹ Konukçu, “Behrâm-ı Gûr”, 5: 356.

tasavvur etmişler, hatta bu yönüyle şiirlerde bu felekten kadı olarak da bahsetmişlerdir. Nitekim onun vasıfları arasında din ve ilim gayreti, yumuşak huyluluk, utanma ve arlanma duygusu, cömertlik, alçakgönüllülük, yardımseverlik, akıl, iffet, dilde acıcılık ve düzgün konuşma vs. vardır. *Marifetnâme'* de bu gezegenden sa'd-ı ekber yani büyük mutluluk diye bahsedilmiştir.⁶² Beyitte İsrâ'nın efendisi Hz. Peygamber'dir. O'nun elinde şefaath (kumaşı) gibi bir hazine varken Müşteri de ona canı karşılığında müşteri olmuştur. Beyitte ayrıca insana ait özellikler gezegene atfedilerek teşhis sanatı da yapılmıştır.

*Karâr itdi meger bir neyyir-i sa'd ile ol demde
Zühal kesb-i sa'âdet kıldı buldı rütbe-i a'lâ*

“Meğer o anda Zühal nurlu mutluluk (Hz. Muhammed) ile karar etti ve saadet kazanıp yüce bir rütbe buldu.”

Yedinci gezegenin ismi Zühal'dir. Bu gezegen tabiatı ve vasıfları gereği uğursuz addedilmiştir. *Mârifetnâme'* de bu gezegenle ilgili şu malumatlara yer verilmiştir: Zühal yıldızının tabiatı son derece soğuk ve kuru olup gündüz erkeği sayılmış ve en büyük uğursuz olarak anılmıştır. Bu sebeple bu yıldız bakan kişiye üzüntü ve keder verir. Astronomi bilginleri ona naahs-i ekber yani büyük uğursuzluk demişlerdir. Vasıfları arasında ahmaklık, cahillik, cimrilik, kıskançlık, yalancılık, kötuleyici olmak, gam, tembellik, anlayışsızlık ve muzırlık zikredilmiştir.⁶³ Ancak şairin de tasavvuruyla Zühal nurlu mutluluk olan Hz. Peygamber'le karşılaştığında mutluluk kazanmış, böylece yüce bir rütbe elde etmiş, tabiri caizse üzerindeki bu uğursuzluktan kurtulmuştur.

*Bu ta'zîmi düşünde görmemiştir Hazret-i Yûsuf
Felekde ana tekrîm itdi bunca encüm-i zehrâ*

“Hz. Yusuf'un rüyasında bile görmediği saygıyı feleklerde parlak yıldızlar O'na (Hz. Muhammed'e) gösterdiler.”

Beyitte Hz. Yusuf'un rüyasında on bir yıldız, ay ve güneşin kendine secde ettiğini görmesi hadisesine telmih vardır. Ayrıca Hz. Yusuf rüya

⁶² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 1: 282.

⁶³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 1: 267, 275.

yorumcusu olarak da bilinmektedir. Ancak şairin ifadesiyle o gece o kadar çok yıldız Hz. Peygamber'e saygı göstermiştir (secde etmiştir) ki böyle bir düşü Hz. Yusuf dahi görmemiştir.

*O bezm-i hâssa gitdi kaldı pâ-yı Sidre'de Cibrîl
O demde oldı şem 'inden cüdâ pervâne-i şeydâ*

"O (Hz. Muhammed) hususi bir meclise gitti, Cebrail Sidre'de kaldı. O vakit (Cebrail) ışığından ayrı düşmüş bir şaşkın pervane oldu."

Edebiyatımızda pervanenin muma olan aşkı en az Leylâ vü Mecnûn, Ferhad u Şirin, gül ü bülbül mesnevilerinde işlenen aşk kadar üzerinde durulmuş bir mevzudur. Beyitte Hz. Peygamber muma, Cebrail ise o mumun etrafında dönen pervaneye teşbih edilmiştir. Sidre Cebrail'in konağıdır ve Hz. Peygamber Cebrail'le birlikte Sidre'ye geldiğinde Cebrail yolculuğa devam edememiş ve tıpkı sevdiğinden ayrı düşmüş âşık gibi kalakalmıştır. Beyitte hususi, özel bir meclisten garaz huzûr-ı İlâhî'dir.

*Hemân-dem Refref-i ferhunde-pey hizmet-güzâr oldı
Makâm-ı kurbe irdi levh-hân-ı râz-ı mâ evhâ*

"O vakit hemen ayağı uğurlu bir Refref hizmet gördü. Mâ evhâ sırrının levha okuyucusu (Hz. Muhammed) yakınlık makamına erdi."

Hz. Peygamber Sidre'de Cebrail'den ayrıldıktan sonra yolculuğuna Refref isimli bir sergiyle devam etmiştir. Refref Hz. Peygamber'i beyitte yakınlık makamı olarak addedilen ve Necm Sûresi 9. ayette bildirilen *kâbe kavseyni ev ednâ* makamına getirmiştir. Burada Hz. Peygamber *mâ evhâ* sırrına ermiştir. "Vahyedeceği şey" manasına *mâ evhâ* lafzı Necm Sûresi 10. ayetten iktibas edilmiştir. Şairin ifadesiyle Hz. Peygamber huzûr-ı İlâhî'de Cenâb-ı Allah'ın vahyedeceği şeye muhatap olmuş, hâliyle bu sırra vakıf olmuştur.

*Varup bir perde-i nûra o dahi kaldı hizmetden
Makâmı oldı ol dem evc-gâh-ı kurb-ı ev ednâ*

"(Hz. Muhammed) nurlu bir perdeye varınca O dahi hizmetten kaldı. O vakit makamı ev ednâ yakınlığının en yüce yeri oldu."

Hz. Peygamber öyle bir makama ermiştir ki artık orası Refref dâhil her kese/şeye yasaklanmıştır. Necm Sûresi 10. ayetin iktibas edildiği beyitte Hz.

Peygamber'in makamı artık *ev ednâ* makamı olmuştur. Beyitte de ifade edildiği gibi Hz. Peygamber bu makama nurlu bir perdeden geçerek gelmiştir.

*Görüp gûş itdüği güftâr u dîdârı o hâletde
Ne hergiz gûş itmişdür ne görmüş dîde-i bînâ*

“(Hz. Peygamber'in) o hâlde görüp duyduğu söz ve yüzü asla ne bir göz görmüş ne de bir kulak işitmiştir.”

Huzûr-ı İlâhî'nin tasvir edildiği beyitte o makamı görüp, işitmek yalnız Hz. Peygamber'e nasip olmuştur.

*Gelüp ol hâce çün kim açdı bârın mülk-i sûretde
O dem ashâba rahmetden hedâya eyledi ihdâ*

“O efendi (Hz. Muhammed) gelip suret ülkesinde yükünü açtı. O vakit Ashab'a rahmetten hediyeler verdi.”

Hz. Peygamber bir gecede önce Mekke'den Kudüs'e gitmiş, daha sonra oradan huzûr-ı İlâhî'ye kadar yükselmiş, Cenâb-ı Allah ile görüştüktan sonra tekrar Mekke'ye dönmüştür. Şair bu yolculuğu anlattıktan sonra Hz. Peygamber'in suret ülkesi dediği dünyaya döndüğünde elinin boş gelmediğinden, rahmetten yani Cenâb-ı Mevlâ'dan türlü hediyeler getirdiğinden bahsetmiştir. Beyitte bu hediyelerin neler olduğu söylenmemekle beraber kaynaklarda bunların “beş vakit namaz, Bakara Sûresi'nin son iki ayeti ve ümmetinden Allah'a şirk koşmayanların büyük günahlarının affedileceği” (Müslim, “İman”, 76) olduğu bildirilmiştir.

*O şâha subh-ı sâdık gibi mihrin eyledi izhâr
Aceb mi nûr-ı sıdkı olsa Sıddık'ın cihân-âra*

“O şâha (Hz. Muhammed) tan yerinin ağarması gibi güneşini gösterdi. Sıddık'ın (Hz. Ebû Bekir) doğruluk nuru cihanı süslese şaşılır mı?”

Hz. Muhammed mi'râcdan döndüğünde olayı insanlara anlatınca kâfirlerden bazıları alay etmiş, hatta inananlardan irtidâd edenler olmuştur. Durum Hz. Ebû Bekir'e haber verildiğinde o, tereddütsüz inanmış, tasdik etmiştir. Nitekim bu teslimiyeti neticesinde kendisine Sıddık unvanı

verilmiştir. Hz. Ebû Bekir dört halifenin ilkidir. Şair bu beyitten sonra sırasıyla diğer halifelere de atıfta bulunacak, Hz. Ebû Bekir'in Sıddık unvanından bahsettiği gibi diğer halifeleri de öne çıkmış sıfatları ile anacaktır.

*Zihî adl-i Ömer kim kimsenün kimse zamânında
Çöpün kaldurmaz idi kehrübâdan gayrı bî-pervâ*

“Hz. Ömer’in adaleti ne güzel! Onun zamanında samankapandan (kehribar) başka kimse kimsenin çöpünü dahi kaldırmazdı.”

Beyitte ikinci halife Hz. Ömer’in adaletine telmihte bulunulmuştur. Nitekim onun halifelik yaptığı dönemde kimseye haksızlık edilmediği, kimsenin başkasının malına göz dikmediği, çöpüne dahi dokunmadığı yani hırsızlık yapılmadığı, başkasının malına yan gözle bakılmadığı ifade edilmiştir. Kehrübâ (samankapan) hafif şeyleri kendine çeken manasına bir taş ad olmuş, dilimize kehribar diye geçmiş bir kelimedir.

*Biri hurşîd-i ebr-i perde-i şerm ü hayâdur kim
Hicâbından anun dürler dökerdi ebr-i gevher-zâ*

“Biri de utanma perdesi olan bulutun güneşidir ki cevher doğuran bulut onun utancından inciler dökerdi.”

Beyitte ismi söylenmemekle beraber şerm, hayâ, hicâb sıfatlarından hareketle üçüncü halife Hz. Osman’a işaret edilmiştir. Güneşe teşbih edilen Hz. Osman hilm sahibi, hayâ ve edep timsali olarak vasıflandırılırken, bulut onun yanında hicabından inciye teşbih edilen terler dökmüştür. Buluttan inci/ter dökülmesi de yağmurla ilişkilendirilmiştir.

*Şerî’at devrinün ol çâr-faşlı içre hakkâ kim
Nisâr-ı bezl ile mümtâz idi Hayder bahâr-âsâ*

“Şeriat devrinin o dört mevsimi içinde doğrusu şu ki Haydar bahar gibi bol bol vermede (cömertlikte) en seçkin idi.”

Dört halifenin dördüncüsü Hz. Ali’ye telmihte bulunulan beyitte onun Haydar ismi zikredilmiş ve bu mümtaz şahsiyet özellikle cömertliği ile methedilmiştir. Beyitte dört mevsimden murat dört halifedir. Dört mevsimden bahar, içlerinde en bereketli, yağmuruyla, türlü nimetleriyle

vermede ölçüsü olmayan bir mevsimdir. Hz. Ali de cömertliği itibariyle bu mevsime teşbih edilmiştir.

*Riyâzî câmi '-i vasf-ı Nebî'nün na't-hânudur
Aceb mi mahfel-i gerdûm bilse pâye-i ednâ*

“Riyâzî Nebî'nin vasıflarını bir araya getiren na't okuyucusudur. Gökyüzü mahfilini en aşağı rütbe bilse buna şaşılmaz.”

Mi'râciyye kasidesinin sonlarına gelen Riyâzî, mahlasını söylediği bu beyitte kendini Hz. Peygamber'in üstün vasıflarını bir araya getirip öven bir na't okuyucusu olarak tanımlamış, göğü özel bir toplantı yeri olan mahfile teşbih etmiştir.

*Kelâm-ı dil-pezîrim dahi şimden buldı mi'râcın
Ki oldı vasf-ı mi'râcında ol şâhın kalem-fersâ*

“Mi'râcını (yazmakla) şimdiden sözleri beğenilir oldum. O padişahın (Hz. Muhammed) mi'râcının vasfında kalem aşındı.”

Şair sözlerinin beğenilme sebebini Hz. Peygamber'in mi'râcını yazmaya bağlayarak hüsn-i ta'lîl sanatı yapmıştır ve O'nun vasıflarını öve öve kaleminin aşındığından dem vurmıştır.

*Siyeh-rûy-ı günâham kârım ümmîd-i şefâ' atdür
Nola na'ti ile ratbü'l-lisân olsam kalem-âsâ*

“Siyah yüzlü bir günahkârım. İşim, gücüm şefaât ümit etmektedir. Keşke O'nun na'ti ile kalem gibi yumuşak sözlü olsam.”

Mi'râciyye kasidelerinin dua bölümlerinde şairler özellikle şefaât talebinde bulunmuşlar, Hz. Peygamber'e ait edebî bir tür yazmanın gururu ve sevinciyle O'nun şefaatine nail olmayı ümit etmişlerdir. Beyitte kalem “yumuşak sözlü” olarak vasıflandırılırken intak sanatı yapılmıştır.

*Zebânım kalmış idi cevri devri ile tekellümden
Anun hep feyz-i na'tidür ki buldum bu kadar ma'nâ*

“Dilim devrin cefasıyla konuşmaktan kesilmiş idi. Bu kadar mana buldum, (sebebi) hep O'nun na'tinin bereketidir.”

Şair zamanın sıkıntıları içinde konuşmaya dahi takatinin kalmadığını, ancak buna rağmen yazdığı mi'râciyyede söylenecek pek çok mana bulduğunu söylemiş ve bunun sebebinin yine Hz. Muhammed'e bağlayarak hüsn-i ta'lîl sanatı yapmıştır.

*Nizâm'a nic'olur söz bulmağı göstermek olurdu
Eger kim zulmet-i gam itmeseydi cânâ istîlâ*

"Eğer ki gam karanlığı cana yayılmasaydı, Nizâm'a söz bulmanın nasıl olduğunu göstermek yeterli olurdu."

Riyâzî beyitte Nizâm kelimesini tevriyeli kullanmış, İranlı şair Nizâmî'ye (ö. 600/1203) atıfta bulunmuştur. Şairin Fars edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Nizâmî'nin ismini anması onun *Hamsé*'si içerisinde yer alan mesnevilerde mi'râciyye bölümlerine yer vermiş güçlü bir şair olmasındandır. Şair gönlünün gam karanlığına düştüğünü, eğer bir sıkıntısı olmasaydı şiirinin Nizâmî'nin şiirlerine yetişeceğini de ima etmiştir.

*Hemîşe tîşe-i mâh-ı nevi der-kâr idüp devrân
Çıka kân-ı felekden sad hezârân gevher-i yek-tâ*

"Feleğin membandan yüz binlerce eşsiz cevher çıksın diye dünya daima yeni ayın baltasını gösterir."

Beyitte ay, şekli itibariyle baltaya teşbih edilirken, yüz binlerce cevherle de Hz. Muhammed'in na'tini yazan şairler arasında ilgi kurulmuştur. Kâinatta bir düzen vardır ve cümle mevcudat bu düzene göre hareket eder. Ay da bu düzenin içerisinde önce hilâl şeklini alır ve dolunay olduktan sonra tekrar başa dönüp yolculuğuna devam eder gider. Nitekim bu düzen devam ettikçe dünyada Hz. Peygamber'e övgüler döktüren, O'nun güzel vasıflarını dile getiren eşsiz cevherler de bulunmaya devam edecektir.

*O şâhun rûh-ı pâkin şâd u hurrem eylesün dâim
Peyâm-ı müjde-i rahmet selâm-ı Hazret-i Mevlâ*

"Yüce Allah'ın selamı ve rahmet müjdesinin haberi her daim o padişahın (Hz. Muhammed) temiz ruhunu sevinçli ve mutlu kılsın."

Şair dua beytiyle mi'râciyyesine son verirken Cenâb-ı Allah'tan Hz. Peygamber'in temiz ve pak ruhu için niyazda bulunmuştur.

SONUÇ

1572-1644 yılları arasında yaşamış, müderris ve kadılık gibi vazifeleri ile İslâm'a hizmet etmiş olan tezkire sahibi Riyâzî'nin *Dîvân'*ında yer alan mi'râciyye şiirini tanıtıp şerh etmeye çalıştığımız bu çalışmada görülmüştür ki şair mi'râc rivayetlerine yer veren Siyer, Hadis, Tefsir, Delâ'il, Me'âric, Şifâ' gibi kaynaklardan genellikle Buhârî ve Müslim'in rivayetlerini esas almış, mi'râciyyesini bu rivayetlerde yer alan muhteva üzerine kurmuştur.

*Dîvân'*ın muhtelif yazmalarında ve bazı nu'ût mecmularında mi'râciyyenin beyit sayısı değişmekle birlikte bu çalışmada esas alınan Ahmed Es'ad Efendi'nin *Mir'ât-ı Muhammedî* adlı derleme eserinde 74 beyitlik şiir incelenmiştir. Şair kaside nazım şekli ile yazdığı mi'râciyyesinin teşbib bölümünde gece ve gökyüzü tasvirlerine yer verirken asıl mi'râc mevzuuna 39. beyitten itibaren girmiştir. Buhârî, "Salât", 1 ve Müslim, "İman", 263'te yer alan mi'râc rivayetine göre Riyâzî Hz. Peygamber'in mi'râcını Mekke'de bulunduğu yerden başlatmış, diğer kaynaklarda zikredilen Mescid'i Aksâ'ya geliş, peygamberlerle buluşma, onlara imam olma gibi hususlara yer verilmemiştir. Bir de Buhârî ve Müslim'in yer verdiği rivayetlerde Hz. Peygamber'in feleklerde karşılaştığı Peygamberler bir bir zikredilirken Riyâzî bu peygamberler yerine feleklerin isimlerine yer vermiş ve Hz. Peygamber'in sırasıyla Ay, Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri ve Zühâl feleğini ziyaret ettiğini zikretmiştir. Mi'râc rivayetlerinde yer alan Hz. Peygamber'in o gece amcasının kızı olan Ümmü Hânî'nin evinde uyurken kendisine Cebrail'in gelmesi, göğsünü ikiye ayırıp zemzemle yıkaması ve nurla doldurup tekrar kapatması rivayetlerine de Riyâzî'nin mi'râciyyesinde rastlamıyoruz. Hz. Peygamber'in felekleri ziyaretinden sonra şair Sidre'den, Refref'ten ve *ev ednâ* makamı olarak zikrettiği huzûr-ı İlâhî'den bahsetmiş, burada Cenâb-ı Allah tarafından kendisine verilen hediyelere telmihte bulduktan sonra tekrar dünyaya döndüğünü ve olayı Ashabına haber verdiğini ifade etmiştir. Bu beyitlerden sonra şair dört halifeye dair birer beyit söylemiş, 68. beyitte mahlasına yer vermiş, acziyet ifade eden beyitler ve dua cümleleri ile kasidesini bitirmiştir.

Kısaca İslam tarihi kaynaklarında rivayet edilen mi'râc mevzuunda genel olarak Mekke, Ümmü Hânî, Cebrail, davet, şakk-ı sadr, zemzem,

Burak, Mescid-i Aksâ, peygamberlerle buluşma, imamet, şarap, süt ve suyun getirilişi, urûc, 1. felek (Kamer, Hz. Âdem), 2. felek (Utarit, Hz. İsa ve Hz. Yahya), 3. felek (Zühre, Hz. Yusuf), 4. felek (Şems, Hz. İdris), 5. felek (Merih, Hz. Harun), 6. felek (Müşteri, Hz. Musa), 7. felek (Zühal, Hz. İbrahim), Beyt-i ma‘mûr, ruhlar âlemi, levh-i mahfûz, cennet, cehennem, Sidre, Refref, huzûr-ı İlâhî, hediyeler ve dönüşten bahsedilirken Riyâzî'nin mi‘râciyyesinde sırasıyla Cebrail, davet, Burâk, urûc, Kamer, Utarit, Zühre, Şems, Merih, Müşteri, Zühal, Sidre, Refref, huzûr-ı İlâhî, hediyeler, dönüş hususlarına yer verildiği görülmüştür.

Son olarak Riyâzî kasidesinde özellikle diğer şairlere ait mi‘râciyyelerde de yer alan *sübhâne'llezî esrâ, kâbe kavseyni ev ednâ, mâ evhâ, mâ remeyte* ayetleri ile *levlâke* hadisini iktibas etmiş, hüsn-i ta‘lîl, telmih, teşbih, tenasüp, leff ü neşr gibi edebî sanatlarla ifadelerini süslemiş ve kuvvetlendirmiştir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Namık. “Riyâzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 144-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Açıkgöz, Namık. *Riyâzî Divanı'ndan Seçmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Açıkgöz, Namık. *Riyâzî, Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği (Dîvân, Sâkî-nâme ve Düstûrî'l-Amel'in Tenkidli Metni)*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1986.

Açıkgöz, Namık. *Riyâzî'ş-Şu'arâ, Riyâzî Muhammed Efendi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1982.

Ahmed Es‘ad Efendi. *Mir‘ât-ı Muhammedî Yâhûd Safâ-yı Rûh*. İstanbul: Maarif Matbaası, 1302.

Akar, Metin. *Türk Edebiyatında Manzum Mi‘râc-nâmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Alıcı, Feyzi. “Çevgân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Alpay, Gönül. “Riyâzî”. *İslâm Ansiklopedisi*. 9: 751-753. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, ts.

Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2009.

Çetin, Abdurrahman. "Ezan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 36-38. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Ege, Hasan. *İslâm Tarihi Sîret-i İbn-i Hişam Tercemesi*. 4 cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.

el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*. 2 cilt. Beyrut, 1351.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-Şâhîh*. Riyad: Mektebetü Dâri's-Selâm, 1999.

el-Cezûlî, Muhammed b. Süleymân. *Şerh-i Delâ'ilü'l-Hayrât ve Şevâriku'l-Envâr*. Şrh. Muhammed Kara Davud Efendi (İzmitli). Sad. M. Faruk Görtunca. İstanbul: Huzur Yayınları, 2015.

el-Hirevî, Muînuddîn Muhammed Emîn. *Me'âricü'n-nübüve, Peygamberler Tarihi*. Çev. Muhammed b. Muhammed Efendi (Altıparmak). Sad. A. Faruk Meyan. İstanbul: Berekât Yayınları, 1977.

el-Meâfirî, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişam. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Cemâl Sabit - Muhammed Mahmud - Seyyid İbrahim. 2 cilt. Kahire: Dârü'l-Hadis, 2006.

Erbaş, Ali. "Tübâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 316-317. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

er-Râzî, Fahreddîn. *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-ğayb*. Trc. Suat Yıldırım - Lütfullah Cebeci - Sadık Kılıç - C. Sadık Doğru. 23 cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.

Erzurumlu İbrahim Hakkı. *Mârifetnâme*. Sad. Cafer Durmuş - Kerim Kara. 3 cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.

İbn Sa'd. *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ. 9 cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1971.

İpşiroğlu, Mazhar Şevket. *İslâm'da Resim Yasağı ve Sonuçları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.

Kâdî İyâz. *Şifâ-i Şerîf Şerhi*. Trc. Mehmet Yaşar Kandemir. 3 cilt. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2012.

Karabulut, Ali Rıza. *Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed Aleyhi's-selâmın Mucizeleri*. Ankara: Elif Matbaacılık, 1975.

Keleş, Reyhan. *Divan Şiirinde Mi'râciyye Kasideleri -Tespit ve Tahlil-*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2018.

Konukçu, Enver. "Behrâm-ı Gûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 356. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Kurnaz, Cemâl. "Felek (Edebiyat)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 306-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*. Haz. Ali Aktan - Abdülkadir Yuvalı - Mustafa Keskin. İstanbul: Sebil Yayınları, 1997.

Mi'râciyye ve Na't-ı Şerîfler Mecmûası. Lala İsmail Efendi, 733: 3^b-6^a. Süleymaniye Kütüphanesi.

Muhammed b. İshak b. Yesâr. *Kitâbü's-Siyer ve'l-megâzî*. Thk. Süheyl Zekkâr. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1976.

Mustafa Safâyî Efendi. *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidi'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*. Haz. Pervin Çapan. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları, 2005.

Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.

Müslim b. Haccâc. *el-Câmi'u's-Şahîh*. Beyrut: Dâru Kurtuba, 2009.

Mütercim Âsım Efendi. *Burhân-ı Kâtı*. Haz. Mürsel Öztürk - Derya Örs. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Öztuna, Yılmaz. *Türk Musikisi Ansiklopedisi*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1974.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.

Seyyid Ali Paşa. *Mir'ât-ı Âlem*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1239.

Şener, H. İbrahim - Yıldız, Alim. *Türk İslâm Edebiyatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.

Şeyhî Mehmed Efendi. *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri: Vekayiü'l-Fudalâ*. Haz. Abdülkadir Özcan. 5 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Uludağ, Süleyman. "Sidretü'l-müntehâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 34-36. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.

Uzun, Mustafa. "Mi'râciyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 135-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Uzun, Mustafa. "Sidretü'l-müntehâ (Edebiyat)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 152-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Yavuz, Salih Sabri. "Mi'rac". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 132-135. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Yıldız, Alim. "Hz. Peygamber ile İlgili Edebî Türler". *Türk-İslâm Edebiyatı El Kitabı*. Ed. Ali Yılmaz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

